CHAPTER 6

POLİTİK BİR KENT OLARAK MİLETOS VE FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞI

MILETUS AS A POLITICAL CITY AND THE OCCURRENCE OF PHILOSOPHY

Özgüç GÜVEN¹

¹Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
e-mail: ozguc@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/BS/AA23.2021.001-2.06

ÖZ

Çalışmamızda Miletos'ta felsefenin ortaya çıkışını sağlayan koşulları tartışıyoruz. Öne süreceğimiz sav, Miletos'un politik bir kent oluşunun felsefi düşüncenin gelişmesini sağladığıdır. Politik kenti konuşma alanı ve hakların bulunduğu, çekişen kesimler arasında karşılıklı tanınma bağıntısının kurulduğu, egemenliğin bölüşüldüğü, değişime açık kent olarak tanımlıyoruz. Bu bakımdan çalışmamızda Miletos'un politik bir kent olmasını sağlayan tarihsel koşulları ve iktidarın dengeli bölüşümünü serimleyerek bu zeminin evrene bakışı nasıl değiştirdiğini ortaya koyuyoruz. Uygarlık tarihinin melezlenme yoluyla geliştiği göz önünde tutulduğunda Miletos Akdeniz, Anadolu, Mezopotamya ve çevre uygarlıkların birikimini özümseyip, aşan bir kenttir. Miletos'ta bir araya gelen birikim, zamanla aristokratik değerler ve mitlere dayalı evren anlayışlarının eleştirisini sağlamıştır. Söz konusu tarihsel birikimin yeni yorumlara izin veren bir bağlamda ele alınması ise politik zeminle ilgilidir. Böylece üretim süreçlerinden elde edilen birikim yoluyla kosmos kuramsallaştırılır. Bu birikimin önemli nedeni Miletos'un gerçekleştirdiği meta ticaretidir. Söz konusu çerçevede çalışmamızda ilkin politik kent-polis bağıni kuracağız. Polisin özelliklerini sıralayarak, burada ortaya çıkan politik hakları konu edeceğiz. Ardından söz konusu hakların Ionia'da bulunmasını sağlayan koşulları imlemek için Ionia'nın tarihinden söz edeceğiz. Buradan sonra Miletos'u ele alarak politik-ekonomik, kültürel özelliklerini açımlayacağız. Böylelikle felsefenin ortaya çıkışının bir topluluğun uyanışı ya da salt bir dehanın ürünü olarak görülmesinden maddi ve kültürel birikimin yeni bir aşamaya taşınması olarak ele alınmasını savunacağız.

Anahtar Kelimeler: Felsefenin doğuşu, miletos, polis, ionia, üst-felsefe

ABSTRACT

In this article, the conditions that led to the occurrence of philosophy in Miletus will be discussed. The argument we will put forward is that the fact that Miletus was a political city enabled the development of philosophical thought. We define political city as a city where there is a field of speech and rights, a relationship of mutual recognition between competing classes, where sovereignty is shared, and open to change. In this respect, in our study, we try to reveal the historical conditions that made Miletus a political city and make clear the balanced distribution of sovereignty and reveal how this ground has changed the understanding of the universe. Considering that the history of civilization has developed through hybridization, Miletus is a city that absorbs and transcends the accumulation of Mediterranean, Anatolian, Mesopotamian and the surrounding civilizations. The accumulation that came together in Miletus has led to the criticism of the understanding of the universe based on aristocratic values and myths over time. The handling of this historical background in a context that allows new interpretations is related to the political ground. Thus, cosmos is theorized through the accumulation obtained from production processes. The important reason for this accumulation is the commodity trade carried out by Miletos. In our research within this framework, we will first establish the political city-police connection. By listing the characteristics of the police, we will discuss the political rights that emerge here. Then we will talk about the history of Ionia to mark the conditions under which these rights exist in Ionia. From here on, we will discuss Miletus and specify its political-economic and cultural characteristics. In this way, we will argue that the emergence of philosophy should be treated as the movement of material and cultural accumulation to a new stage rather than the awakening of a community or the product of a mere genius.

Keywords: Occurrence of philosophy, miletus, polis, ionia, meta-philosophy

EXTENDED ABSTRACT

In this article, the conditions that led to the occurrence of philosophy in Miletus will be discussed. The argument we will put forward is that the fact that Miletus was a political city enabled the development of philosophical thought. We define a political city as a city where there is a field of speech and rights, a relationship of mutual recognition between competing classes, where sovereignty is shared, and open to change. Accordingly, in a polis, we come up with political rights such as isopoliteia, isomoiria, isegoria, isosephos, isocratia, isotimia. So, it is argued that the main condition that enabled these rights was the division of political power. In other words, there had been an ongoing opposition between different parties which had never ended by the domination of one side. In this respect, in our study, we try to reveal the historical conditions that made Miletus a political city and make clear the balanced distribution of sovereignty and reveal how this ground has changed the understanding of the universe.

The occurrence of philosophy, especially at the age of enlightenment concerning the search for an origin for the nations, was associated with the awakening of Ionians who are said to have migrated from mainland Greece to Ionia. In our view, there are problems related to such an understanding of the occurrence of philosophy. One is that the phrase “awakening” ignores the prior, implies inertia, and does not specify how such occurrence realized. The other problem is that such a European-centric view underestimates the contribution of the heritage of Anolitalian, Mesopotamia, and other civilizations. Another problem is that this migration myth makes no sense about how Ionia, which is thought to be a colony of Greece, is more developed than the home. Considering that the history of civilization has developed through hybridization, Miletus was a city that absorbs and transcends the accumulation of Mediterranean, Anatolian, Mesopotamian, and the surrounding civilizations. To understand the accumulation of Miletus, we focus on history, geography, demography, commerce, natural sources, temples of the city designating, the concrete conditions. In our opinion, the accumulation that came together in Miletus led to the criticism of the understanding of the universe based on aristocratic values and myths over time. The handling of this historical background in a context that allows new interpretations is related to the political ground. It was reported that at Miletus, there were competing parties, namely acinautai and kheiomachai about, the sharing of political power. The party of merchants who gained a huge amount of wealth from the trade of commodities. To obtain political acquisition, the merchants needed to criticize the world view of aristocracy. So the accumulation in Miletus became an opportunity for the base on an alternative understanding of the cosmos. Thus, the cosmos was theorized from a new world view via philosophy. This theorization used some vocabulary of myths that lived within people. But the philosophical reasoning held causality of things different from mythic relations. This perspective was a result of the technical knowledge obtained from production processes in Miletus. The reason for these processes is the commodity trade carried out by Miletos.

In our research within this framework, we will first establish the political city-police connection. By listing the characteristics of the police, we will discuss the political rights that emerge here. Then we will talk about the history of Ionia to mark the conditions under which these rights exist in Ionia. From here on, we will discuss Miletus and specify its political-economic and cultural characteristics. In this way, we will argue that the emergence of philosophy should be treated as the movement of material and cultural accumulation to a new stage rather than the awakening of a community or the product of a mere genius.

Giriş

İnsanlığın kendi tarihini kuramsal bir çerçeveden kurmak istemesinin geçmişi çok gerilere gitmez. Bu bağlamda klasik antikitenin akademik bir çerçeveden çözümlenmesine yönelik ilginin yaklaşık olarak 19. yüzyılda yoğunlaştığı görülür. Bu dönem dünya tarihi açısından aydınlanma tartışmaları ve ulus devletlerin doğuşuyla kesişir. Dönemin politik ilgileri felsefenin ortaya çıkışına ilişkin değerlendirmeleri de etkilemiştir. Aydınlanma anlayışının “düşsel topluluk” miti yoluyla felsefenin doğuşunu “Yunan Uyanışı” ya da “İonia Uyanışı” üzerinden mucizevi bir başarı olarak anlatmak, o zamandan bu yana akademide yaygındır. Murray’ın (Murray, 1946b: 231) altını çizdiği gibi, Comte’un metafizik, teolojik evrelerden pozitif dünya görüşüne evrilen üst-tarih anlatısı; Nietzsche’nin Yunanların felsefi düşüncenin ilkörneğini (archetype) bulduklarına yönelik anlayışı; Max Weber’in Batı’nın kurumsal yaşamı üzerine etki eden antik Yunan ‘rasyonel dini’ bu etkinin dışavurumları olarak görünmektedir. Bu bağlamda ‘Batı’, Yunan ideolojisi ve Klasik geleneğin sürdürücüsü olmayı savunur çünkü Yunan düşüncesi “uygarlık dediğimiz insanlığın büyük tinsel macerasındaki” ilk eylem olarak değerlendirilir. İyinin, doğrunun ve güzelin cisimleştiği düşsel bir halk olarak betimlenen Yunanlar karanlıktan aydınlığa geçerek felsefi düşünüşe erişmişlerdir. Ulus devletlerin gereksinim duydukları köken mitleri bu “uyanışla” uyumlu duruma getirilerek dolaylı yoldan da olsa soyların başlangıcı Yunanlara dayandırılır. Oysa uygarlık düşüncesine yönelik bu Avrupa merkezci aşırılıklardan kaçınarak, toplumsal bir durum olarak felsefenin ortaya çıkışı araştırılmalıdır. Hegel’den alıntıyla “somutun gelişiminin kavranışı olarak felsefe”den söz etmek çabasıdayız (Hegel, 2018, s. 45). Bu çerçevede çalışmamızda felsefenin ilk yurdu Miletos’tan yola çıkarak kent-felsefe bağıntısını sorgulayacağız.¹ Böylelikle kentte felsefeyi ortaya çıkaran yönleri tartışma çabasıdayız.

Bu kapsamda çalışmamızda öne süreceğimiz sav felsefenin ortaya çıkışının, yoğun meta ekonomisi ve bu meta ekonomisinin biçimlendirdiği politik koşullar, coğrafi konum ve doğal olanaklar ile çevre uygarlıkların birikimini özümseyip aşan bir kent olarak Miletos’un değerlendirilmesine bağlı olduğudur. Bu açıdan yurttaşlar arasındaki yansıtımlı bağıntının olanağını sağlayan yer olarak Miletos’u, politik bir kent olarak benimsiyoruz. Politik kenti, kökensel ve yapısal değişikliklerin ortaya çıkma olanağının bulunduğu yer olarak tanımlıyoruz. Miletos’u toplumun her kesiminin mutlak eşit olduğu değil, belli kesimler açısından hak isteme ve söz söyleme olanağının bulunduğu bir polis olarak görüyoruz. Dolayısıyla politik kent, mutlak egemen bir otoritenin olmadığı, egemenliğin bölüşüldüğü

1 Benzer bir soruşturmanın Hint ve Çin açısından da yapılması gerektiği düşüncesindeyiz böylelikle farklı coğrafyalarda felsefenin ortaya çıkışının kendine özgüllüklerini konu edebilme olanağı doğacaktır.

ve değişime açık kent olarak belirlemektedir. Tam burada kentte haklar ve hakların zemini tartışılmalıdır. Hakların zemini olarak, bir dizi etkin öznenin uzak görüşlü “içkin rasyonel tutumlarını” değil, politik kentin oluşum koşullarını koyuyoruz. Öyleyse, *physis*e yeni ve köktenci bir bakış açısı değişikliği önerisi olan felsefenin ortaya çıkışı toplumsal koşullar ve politik olandan bağımsız düşünülemez.

Çalışmamızın bir başka savı ise başlangıç öykülerinde bir Yunan kolonisi olarak betimlenen Miletos’un bu betimlemeye uygun düşmediğidir. Koloni olarak ele alınması Miletos’un tarihsel birikiminin göz ardı edilmesi, tarihsel olguların yadsınması ve yukarıda değindiğimiz Avrupa merkezci bakışın sonucudur. Bunun yerine Miletos’un Yunanistan anakarası ve Anadolu ile bağlarını ortaya koyup daha kapsayıcı bir bakış önerisiyle uygarlıkların melez olma niteliğini öne çıkaracağız.

Bu çerçevede çalışmamızın araştırma soruları şunlar olacak: Miletos ve Ionia nasıl bir yerdi? Bu soruyu genel olarak *polisi* sorunlaştırarak ele alacağız. *Polis* nedir ve ne tür özellikler taşır? *Poliste* hangi toplumsal kesimler bulunur? Sayıları 2000’den fazla olduğu düşünülen *polislerin* tümünde felsefe yapılmadığına göre felsefe-polis bağıntısını kurabilmenin koşulları neler olabilir? Miletos nasıl bir *polisti*? Felsefe, neden ve nasıl Miletos’ta ortaya çıktı? Önceki düşünme tarzları neden bırakıldı? Bu soruların yanıtlarını ararken bir dizi varsayımdan yola çıkarak bunlara ilişkin gerekçeleri sunmak çabasında olacağız. Bunları şöyle sıralayabiliriz: i) Miletos bir polis ya da politik kenti. ii) Politik kent, çeşitli sınıflar arasında karşılıklı tanınma bağıntısının bulunduğu ve hakların tartışıldığı bir yerdir. iii) Bu hakların tartışılması bir sınıfın diğeri üstünde nihai bir egemenliğinin bulunmamasıyla ilgilidir. iv) Bu politik tanınma durumu, Miletos’un önceki uygarlıkların birikimini özümseyici yapısından kazandığı içeriği yeni bir aşamaya taşıyarak felsefi düşünüşe ulaşmıştır. v) Birbirleriyle çekişen sınıflar üretici güçlerin gelişmesini sağlayarak, pratik işlerdeki bilgi birikimi *kosmosun* yorumlanmasına taşınmıştır. Tüm bu ortaya koyduklarımız Miletos’un tarihsel birikimini verilere dayanarak serimlemeyi gerektirdiğinden çalışmamızda Ionia ve Miletos’u bu bakımlardan da konu edeceğiz.

1. Polis ya da Politik Kent

Felsefe yapabilmenin toplumsal ve bireysel koşulları bulunur. Bireysel koşulların başında Aristoteles’in de dikkat çektiği üzere kişinin gündelik çalışma dışında kendince kullanabileceği serbest zamanın bulunuşuna işaret etmek gerekir (Aristotle, 2014, 981b²⁰⁻²⁵). Benzer biçimde Hobbes da felsefenin anasının serbest zaman olduğunu vurgulayarak, serbest zaman dolayısıyla felsefenin ilk kentlerin büyüyüp geliştiği yerlerde ortaya çıktığını öne

sürer (Guthrie, 2011, s. 46). Her iki filozof da felsefe yapabilmenin toplumsal koşullarını imler görünmektedir. Daha açık biçimde dile getirmek gerekirse, serbest zaman, artı-değer üreten bir ekonomik düzende ortaya çıkar. Artı-değerden pay alanların bu zamanı nasıl değerlendirecekleri, üretici güçlerin gelişmişlik durumu ve politik ortam felsefenin kuruluşu ile yakından ilgilidir. Zamanını dilediğince kullanabilecek kişilerin bulunuşu felsefe için gerekli ancak yeterli bir koşul değildir. İktisadi ve toplumsal anlamda karmaşıklaşmış toplumlar felsefenin ortaya çıkabilmesine yatkın toplumlardır. Çünkü felsefi düşüncenin beslendiği temel tutum olan eleştirel yaklaşım çeşitli türde çelişkilerin varlığıyla koşuttur. Çelişkinin sönümlendiği, çeşitli kesimler arasında çatışmanın tek yanlı bastırıldığı toplumlarda düşünsel gelişme yaşanmaz. Politik olan çelişki ve çatışmanın ürünüdür. Şu durumda *polis*i konu edip bir *polis* olarak Miletos'ta ne türden çelişkilerin ortaya çıktığını, bunların felsefi düşüncenin gelişimiyle ilgisini serimlemek durumundayız.

Bilindiği üzere Miletos felsefe geleneğinin temel tartışması *arkhē* hakkındadır². *Arkhē* ile *arkhon* yakından ilgilidir. *Archē*, köken, kural, ilke; *polisteki* en yetkili görevli *arkhon* ise kural koyucu ilkeleri belirleyen demektir (Gourgouris, 2018, s. 6). Aristoteles'e göre *arkhon* aynı zamanda *arkhomenos* olmalıdır. Başka deyişle nasıl kural konulacağını bilmek için kurallar altında nasıl kalınacağını bilmelidir (Aristoteles, Politika, 1277^b). Dolayısıyla *kosmosa* ilke koymanın yasalar ve kurallar altında yaşamakla ilgisi görünmektedir. Bu bakımdan haklar ve yasaların güvence altına alındığı yer olan *poliste arkhē* tartışmasının başlaması yasa ve düzen kavrayışıyla ilgilidir.

1.1. Polis'in Özellikleri

Bir örgütlenme ve yaşama biçimi olarak *polis*in ortaya çıkışının Miken Uygarlığı sonrası belirmeye başladığı M.Ö. 7. yüzyılda olgunlaştığı düşünülmektedir³ (Marco, 2017, s. 64). *Polislerin* kuruluşu, yerleşim bölgeleri dışındaki toplulukların, tehlike anında savunma amacı ile yüksek bir yere çekilişi, tehlike geçtikten sonra da yeniden köylerine inmesiyle ilişkilendirilir. Zamanla, savunma alanının çevresindeki yerleşme yerine *polis* (kent), korunma yerine *akropolis* (tepedeki kent) adı verilir. Buralarda gözcülük yapanlara verilen *polites* adı yurttaş, *politeia* da politik birlik olarak devlet anlamlarında kullanılmaya başlanır (Zimmern, 1961, s. 89). Bununla birlikte *polis*in tam olarak ne zaman doğduğu akademide bir tartışma konusudur. Sözgelimi Anadolu'daki polislerin kökenlerine Hitit etkisini de katmayı öneren

2 *Arkhē* deyişini ilk olarak kullanan filozof Anaksimandros'tur.

3 *Polis*in doğuşu mitsel anlatımıyla Protogoras 320^a-322^d5'te yer alır. Buna göre Prometheus, insanlara pratik bilgiyi (*demiourgike tekhnē*) ve politik bilgiyi (*politikē tekhnē*) vermiştir. Zeus ise Hermes yoluyla saygı ve adaleti (*aidos* ve *dikē*) sunmuştur.

Akurgal, İonia'daki polislerin, Fenikeliler ya da Anadolu'nun Hitit beyliklerinden esinlenerek kurulduğunu öne sürer (Akurgal, 2000, s. 18).

Yukarıda andığımız *arkhē* ile bağlantılı olarak gelenekte bir de *arkhesthai* ya da kural altında durmak yer alır. Kural altında kalma ise ancak istenç ile gerçekleştirilebilir bu nedenle istenci bulunmayan hayvanlar kuralın nesnesi olamaz. Ancak, istencini gerçekleştirebilen, başka deyişle öz-belirlenim taşıyan kişinin kuralları olabilir. Bunlar ise *polisin* yurttaşlarıdır. Yurttaşların yanı sıra *polis* bir de kölelere yurtluk eder⁴ (Thomson, 1988, s. 17). Ne var ki, köleler polisın yurttaşı olarak görülmez çünkü kölelerin istenç ortaya koymadan yalnızca emirleri yerine getirdikleri varsayılır. Yurttaşlar erkektir, çocuklar ve kadınlar *oikostadır*.

Aristoteles, *polisi* benzerler arasında birlik olarak tanımlar (Aristotle, 1996, 1328^a). *Polis* oluşturulurken olabildiğince eşitler ve benzerler (*homoioi kai isoi*) arasında olması amaçlanır (Aristotle, 1996, 1295^b). Bu beklentisine karşın Aristoteles kentlerdeki özgür nüfusun büyük bir kısmının katı oligarşik tutumdan dolayı politik yaşantıya katılamadığının ayırdındadır. Politika'da "yurttaş kimdir ve ne anlama gelir?" diye sorarak şu yanıtı verir: "[Kime yurttaş denileceği konusunda] genel bir anlaşma yoktur. Demokraside yurttaş olan oligarşide çoğu kez değildir" (Aristotle, 1996, 1275a). Aristoteles mahkemeye gidebilen, dava açabilen, dava edilenin yurttaş olduğunu söyleyenlere karşı ise bu yaklaşımı belirsiz bulduğunu belirtir. Çünkü ona göre ticaret sözleşmesine katılan herkes dava açabilir. Bu bakımdan yurttaşın ayırt edici özelliği yargıya ve yetkeye katılması yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler almasıdır.

Yasama, yürütme, yargılama süreçlerine yurttaşın katılabilmesi ile *polis* kabileyi aşan bir örgütlenme aşamasıdır. Kabile ya da kan bağı yoluyla belirlenen ilişkiler yerine yurttaşlık kavrayışının geçmesi belirleyicidir. Bu durum haneden çıkılıp kamusal alana geçildiğini ortaya koyar. Her ne kadar yurttaş olmak *poliste* bulunan her birey açısından söz konusu olmasa da yurttaşlar eş düzeyde durur. Eş düzeyde olmak, kökenleri bakımından benzemezlik bulunsu bile kişilerin aynı olanakları taşımaları anlamına gelir. Hakları kullanma olanaklarının bulunması, toplumsal ya da bireysel çeşitli düzeylerde çelişkilerin ortaya çıkması ve sürmesinin koşuludur. Miletos deneyimi öncesi Homeros'un eserlerinde anlatılan, içinde agora, surlar, vb. gibi kentsel yapıların bulunduğu yerleşimler

4 Bu durumun Yunanistan Yarımadasında yoğunlaşmasını Thomson şöyle açıklar: "Üçüncü dönemde (M.Ö. yedinci-dördüncü yüzyıllar) Yunanistan'da üretici güçlerin hızla gelişmesine dayanan, ticaretin büyümesine ve madeni paranın bulunmasına yol açan gelişmiş bir köleci toplumun ortaya çıktığını görüyoruz. Madeni paranın ortaya çıkışı önce borç köleliğinin birden artışı sonucunu verdi; ama en ilerlemiş topluluklarda bu (Solon yasalarıyla) hemen ortadan kaldırıldı ve yerini barbarların köleleştirilmesine bıraktı. Alınıp satılabilir köleliğin artması için bu gerekliydi; çünkü, özgür insanlar köleleştirilebileceği sürece bunların sömürücü sınıfa karşı kölelerle birleşebilme tehlikesi vardı".

*polis*in fiziksel olanaklarını taşıy görünse de *poliste* yaşanan politik karşılaşma oralarda bulunmaz. Kabile toplumlarının ortaklaşmacılık kültüründe gördüğümüz halk toplantılarının bulunması da yurttaşlar arasındaki politik karşılaşmaya denk değildir. Politik karşılaşma, eşler ya da eş olma çabasındaki bireyler arasında içinde bulunulan durumun değiştirebileceği kavrayışıyla yapılır. Oysa kabile temelli toplum düzeni donuk, değişime direnen yapısı ile politik karşılaşmayı yadsır. Kabile toplumunun çözülüşünden *polise* geçiş aşamalarını Homeros'ta izleyebiliriz. Homeros, topluluk önderlerinin (*basileuslar*) konumunu *Ilias* ve *Odyseia*'da farklı betimler. *Ilias* ile *Odyseia* arasında iki kuşaklık bir zamansal farklılık bulunur. Bu süreç içinde *basileusların* mutlak yönetebilir konumu aşınmış, iktidarlarını paylaşmaya başlamışlardır: “Phaiaklar üzerinde, adanın 12 *basileusu* arasında *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) olarak hakim olan Alkinoos, bu duruma tipik bir örnek oluşturur” (Marco, 2017, s. 68).

M.Ö. 7. yüzyılda Girit'te yer alan Dreros kentinde bulunan yazıtta *polis* deyişinin kullanıldığı ve devlet işlerinin ayrıntılı anlatıldığı saptanmıştır (Marco, 2017, s. 64). Anlatılanlar kamu düzenini ilgilendiren kısıtlamalar ve ilkelerdir. Örneğin biri *polis*in yöneticisi konumuna karşılık gelen *kosmos* olduğunda aynı kişinin 10 yıl içinde yeniden *kosmos* olması engellenir (Ehrenberg, 1943, s. 14). Böylece yurttaşlar arasındaki çatışma ve çelişkilerin ele alınabileceği bir zemin ortaya konur. Bu zemin kamusal alan ve politik topluluğun (*koinonia*) oluşmasına yol açar. Yasalar ve düzenlemeler yurttaşların birbirleri üstündeki haklarını dengeler.

Dışa karşı bağımsızlık (*eleuteria*); içerde yasama, yönetim ve yargı işlerinde özerklik (*autonomia*), ekonomik açıdan kendine yeterlilik (*autarkia*) ve kendi yerel kültürünün bulunması *polislerin* hiç değilse İonia *polislerinin* ayırt edici özellikleri olarak görülebilir (Mansel, 1999, s. 102-103). Öte yandan bu özellikler Yunanistan anakarasındaki polisler için tartışmalıdır. Sözgelimi Atina M.Ö. 7. yüzyıldan sonra tahıl gereksinimi açısından dışa bağımlıdır. Benzer biçimde M.Ö. 5. yüzyılın ortasından başlayarak Atina'nın denetimine giren Delos Birliği içindeki pek çok *polis* de *eleuteria* ve *autonomia* niteliklerini bir ölçüde yitirmiş görünmektedir ((Ertop & Yetkin, 1985, s. 89). Bununla birlikte Atina'da *polis-demos* bağıntısının kurulması da İonia'dan çok daha sonraları gerçekleşir. Atina'nın toplumsal yapısı uzun bir süre boyunca hane (*oikos*), klan (*genos*), akrabalık (*phratri*), kabile (*phylai*) düzeyinde kalarak kabile geleneklerini sürdürür, bu geleneklerin sona ermesi ancak M.Ö. 508'de Kleisthenes'le olur (Karatani, 2018, s. 27). Söz konusu özellikler içinde yer alan yurttaşlara ilişkin tasarımları da belirler. Daha sonraları Antikçağ felsefesinin klasik döneminde Aristoteles'in *eudaiomonianın* belirleyici yanları olarak kendine yeterliğe ya

da özerkliğe dikkat çekmesi, sonrasında Stoa'nın da bu vurguları yapması kentsel düzenin düşüncenin kuruluşu üzerindeki etkisi olarak değerlendirilebilir.

Polisin diğer özellikleri ise şöyle sıralanabilir (Sinclair, 2010, s.4): Bir *polis* kendi öz yönetimini sağlayacak genişlikte, fakat yurttaşların birbirlerini tanımayacakları kadar da büyük olmamalıdır. *Polisin* bulunduğu *khora* nüfusu besleyecek kadar büyük olmalıdır. Ne var ki, bu bakımdan *polisler* genellikle güçlük yaşamışlardır. Hasadın bereketsiz geçmesi, artan nüfus gibi nedenler toplumdaki yoksul kesimlerin zaman zaman açlıkla karşı karşıya kalmasına neden olur. Diğer bir özellik ise başka bir kentin ya da yabancı gücün boyunduruğu altında yaşamaya karşı güçlü direnç gösterme olarak saptanabilir. Ege çevresindeki *polislerin* uzun süre egemen bir gücün denetimi altına girmemiş olmaları kentlerdeki politik alanın genişlemesine yol açar.

Vernant, *polisteki* mimarinin merkeze eş uzaklıktaki yapılar üstünden kurgulandığını bununsa yeni bir tür toplumsal düzenlemenin simgesi olduğunu öne sürer (Vernant, 1983, s. 185). *Polislerin* agoranın çevresinde bulunuşu politik idealleri de simgeler. Vernant, Miletoslu Hippodamus'u agoranın merkezde olduğu dairesel yapının mimarı olarak anar. Hippodamus aynı zamanda bir politika kuramcısıdır.

Polislerde belli sayıda yurttaşın barındırılması için önlemler alındığı bilinmektedir. Sözelimi nüfusu korumak için *sympoliteia*; iki ya da daha fazla topluluğun birleşmesi, *oliganthropia* durumunda eş deyişle çeşitli nedenlerden ötürü erkek nüfusunun azlığından dolayı ailenin dağılması söz konusu olduğunda *anaplerosis*; topluluğun eksiklerini giderme gerçekleşir. Miletos ile Myus arasında erkek sayısının azlığından ötürü böylesi bir birleşmenin olduğunu Strabon yazmıştır (Saba, 2011, 399). Benzer biçimde Miletos nüfusunun Giritli tüccarlara yurttaşlık verilerek *anaplerosis* yoluyla artırıldığı da bildirilmektedir.

1.2. Poliste Haklar

Felsefe, söylem çeşitliliğinin olanaklı olduğu yerlerde ortaya çıkmıştır. Söze karşı sözün ortaya konulması, belli bir dünya kavrayışının karşısına bir başka dünya kavrayışının çıkartılmasıdır. Bu açıdan söz söyleyebilme hakkının sunulmuş olması *poliste* ortaya çıkmış bir olanaktır. Bu olanağın ortaya çıkış zeminini konu etmeden önce, *poliste* haklara ilişkin kullanılan kavram dağılımına bakalım.

Yunancada eşitliğe ilişkin çok sayıda kavram olduğu görülür. *Homoiotês* denklik benzerlik anlamında kullanılır. *Isotês* tam olarak matematiksel eşitliği anlatır. *Isopoliteia* hakların eşitliğine gönderim yapar. *Isomoira* eşit payı ya da ortak ürünlerin eşit dağılımını vurgular.

Isegoria söz söyleme özgürlüğü ya da söz söyleme hakkı olarak kullanılır. Kimileri *isegoriayı* demokrasiye denk tutar. Kimileri içinse politik toplantılarda eşit söylev hakkı tanıdığından demokrasinin vazgeçilmez parçası olarak görünür. *Isopsephos* oy hakkına, *isokratia* güç eşitliğine karşılık gelir (Rhodes, 2015). *Isotimia* ise saygı eşitliğidir (Cartledge, 2009, s. 9). *Demo-kratia*, *demosun* politik gücü (*kratein*) elinde tuttuğu biçimdir. Bu bakımdan *monarchia* ya da *oligarchiadan*, eş deyişle tek kişinin ya da azınlığın bir kenti yönetmesinden farklıdır (Nakategawa, 1988, s. 264). Tüm bu özellikler *polisin* en azından yurttaşlar açısından konuşulabilen, tartışılabilen, kamusal alanda eylem gerçekleştirebilmeye olanak sağlayan bir yer olduğunu gösterir.

Poliste söz konusu hakların en azından bir bölümünü ortadan kaldırma eğiliminde olan kişi tiranlar olarak gösterilir. Başka bir söyleşiyle tiranlar, *polisin* sunduğu koşullar yoluyla egemenliği ele geçirip polislin demokratik bileşenlerini ortadan kaldırma uğraşındaki kimselerdir (Marco, 2017, s. 69).⁵ M.Ö. 7. ve 6. yüzyılda pek çok poliste tiranların ortaya çıkmasına karşın tiranlık ancak 6. yüzyılda yergili bir anlam kazanır. Bundan önce tiran geleneksel meşruiyeti olmadan *polisi* yöneten kişi olarak bilinir.

Tüm bu dağarcık *polisle* ilgili politik tartışmalarda etkin biçimde yer alır. Sözgelimi Solon'un *polise* ilişkin yasama önerilerinde *isomoira* geçmektedir.⁶ Benzer biçimde Arendt de *polisteki* kamusalılığı vurgulayarak, *polis* yaşamında politik olmanın güç ve şiddete dayandırılmak yerine söz ve iknaya dayalı olduğunu belirtir (Arendt, 1998).

Söz konusu bağlam içinde dikkat çeken kuşatıcı bir kavram ise *isonomiadır*. *Isonomia* politik eşitliğin en genel biçimi olarak görülür. Türkçeye yasa önünde eşitlik diye çevirebileceğimiz *isonomia* politik kentin önemli bir özelliği olarak öne çıkmaktadır. Kökeni bakımından gelenekte tartışmalar bulunmaktadır. Tartışma *isononimanın* kökeninin

5 Marco, tiranları şöyle anlatır: “Tiranlar elverişli şartlardan yararlanarak rakiplerinden kurtulan ve bir despot rejimi kuran soylulardır (genelde kendi grupları içerisinde dışlanmış kişilerdir). Elverişli şartlar arasında kral olmak bile vardır! Aristoteles, tarihle efsane arasında keskin bir figür olan Argoslu Pheidon'dan “tirana dönüşen kral” olarak söz eder, böylelikle bu olgunun kökenini açıklama konusunda herhangi bir katkıda bulunmaz. Tiranlar yetkilerini kullanırken az sayıda aile üyesine ve dostlarına güvenirlir; anayasaya ilgi duymazlar; kendilerinden önceki yönetim yapılarını (devlet makamları, konseyler, meclis) ortadan kaldırmazlarsa da, güvenilir adamları yoluyla uygun şekilde normalleştirdikten sonra onlardan yararlanmaya çalışırlar. İktidarlarının gösterişli yönlerine büyük özen gösterirler: Kamusal eserler ve kültür hamiliği, tiranların *kleosunu*, yani şöhretini mümkün olduğu kadar yayma amacı taşır. Kendilerinden beklendiği üzere, neredeyse daima demagojik bir eğilim gösterirler ve doğası itibarıyla istikrarsız olan güçlerini pekiştirmek amacıyla toplumun en yoksul üyelerini kayırırlar.”

6 Kavramın altına düşenlerin toplumsal değişimlerden nasıl etkilendiğinin iyi bir örneği *moiradır*. Başlarda tanrısal bir paya denk düşerken, sonraları kişinin edimsel gerçek olarak payına karşılık gelir. Thomson *moiranın* evrimini şöyle anlatır (Thomson, 1988, s. 258): 1) “yol”, 2) “görenek”, 3) “öç alma” ya da “cezalandırma”, 4) “yargı”, 5) “Adalet Tanrıçası”, 6) “soyut adalet fikri”. Son iki anlam ilk kez Hesiodos'un ve Solon'un şiirlerinde karşımıza çıkar. “Moir, herkesin doğuştan hakkını oluşturan eşit ‘pay’ı belirlerken, Metron, insanın aşmaması gereken sınırlı bir ‘ölçü’ye hakkı olduğunu gösterir. Aristokratça anlayış böyleydi”.

iso-nomos'tan (eş-yasa) mı yoksa *iso-nemein*'den (eşit bölüşüm/dağılım) mı geldiğine ilişkindir (Nakategawa, 1988, s. 266). Kökeni nasıl olursa olsun sonraki kullanımları yasanın kişilerle ilgisinin aynı biçimde kurulması gerektiği vurgusunu içerir. Bu nedenle *isonomiada* adaleti gözeterek içine politik eşitliği katan bir yan bulunur.

Herodotos, Tarih'te (Herodotos, 2012, s. 253-254) *isonomiayı* konu ederek⁷ eşitleri güvence altına alan bir yönetim biçiminin ürünü olarak serimler. Hem yasalar önünde eşitlik (3.80) hem de hak eşitliği (3.142) birlikte düşünülür.

Arendt'e göre kişisel ayrımlarla eylemde bulunabilme ve konuşabilme politik konuların kamusal alanda düzenlenmesinin olmazsa olmazıdır. Arendt *isonomianın* yasa önünde eşitlikten daha çok politik eylemde bulunma eşitliğine dayandığını belirtir ve politik eylem olarak da konuşmayı esas alır. *Isonomia* eşit konuşma hakkıdır ve *polis* içinde özgür olma durumunu ifade eder. Eşit konuşma hakkını politika anlayışının merkezine koyan Arendt, *polis*in salt fiziksel bir mekân değil, özneler arasında *isonomia* ile oluşan bir olarak var olduğunu söyler.

Isonomia egemen otorite ve ona karşılık gelen dünya tasarımına karşı çıkışın olanağını sağlamaktadır. Öte yandan *isonomianın* bir kentte nasıl yürürlükte olabildiği de felsefenin ortaya çıkış koşullarının anlaşılması için soruşturulması gereken bir konudur. Karatani *isonomianın* Miletos'ta ortaya çıkmasını "İyonya'daki göçmenler arasında mevcut klan ve kabile geleneklerinin terk edilmiş, kısıtlama ve imtiyazların kaldırılmış ve yeni bir sözleşme topluluğunun (schwurgemein schaft) doğmuş olmasına" bağlar (Karatani, 2018, s. 28). Bu "sözleşme topluluğunun" ortaya çıkmasını Karatani, ekonomik olarak insanların eşit olmasına bağlar:

7 Tarih'te geçen bölüm şu şekildedir: "Pers Sarayında Demokrasi Tartışması

80. - Ortalık yatışmıştı, aradan beş gün geçmişti, Maglara karşı başkaldırmış olanlar durumu görüşmek üzere toplandılar; söylevler verildi ki, şüphesiz bunlara kimi Yunanlar inanmazlar, ama öbürleri ne kadar doğruysa, bunlar da hiç olmazsa o kadar doğrudurlar. Otnes, Pers halkının kendi kendisini yönetmesini öneriyordu ve şu kanıtları ileri sürüyordu. "Ben," diyordu, "içimizden birini ayırıp başa geçirmeyi doğru bulmuyorum; bu ne hoş bir şeydir, ne de bir kurtuluş yoludur. Kambyses'in, çılgınlığı ve küstahlığı nerelere kadar götürdüğünü biliyorsunuz, Magların saygısızlıklarını da denediniz. Bir kimseye hiçbir hesap verme külfetine katlanmadan dilediğini yapmak imkanını veren monarşide sürekli bir denge kurulabilir mi? Bu kadar gücü kuvveti dünyanın en akli başında adamına verseniz, o bile sapıtır. Kendini beğenmişlik uğursuz bir şeydir, eldeki güç onu besler ve haset insanogluına daha doğduğu andan pençesini geçirir. Bu iki kusur insanı canavar haline getirir; cinayetlerin yarısı kendini beğenmişlikten, öbür yarısı hasetten gelir. Ama ne diyeceksiniz, bir tyran kimseyi kıskanmaz, çünkü onun her şeyi vardır. Oysa tam tersine, haset ve tyranlık iç içedir ve yurttaşın zararına işler; iyi insanları kıskanması için onların sadece var olmaları bile yeter, kentlerde kötülerden başkasını sevmez; iftira onun katında iyi bir şeydir. Ama en büyük tutarsızlık şuradadır: Saygı gösterirsiniz daha çoğunu ister, daha çoğunu gösterirsiniz, bu sefer de dalkavuk der. Daha acısını, daha kötüsünü de söyleyeyim: Atalardan kalma görenekleri bozar; kadınların ırzına geçer, karar olmadan adam öldürür. - Buna karşılık halk idaresi, en başta adı güzel, İsonomi, yasalar karşısında eşitlik. İkincisi hükümdarın aşırılıkları bunda yok; yöneticiler kura ile seçilirler; yöneticiler sorumluluk taşırlar; her karar kamuya dayanır. Benim önerim bu, bu monarşiyi bırakalım, halk yönetimine geçelim; zira her iyilik halk yığınlarındadır"

“İnsanlar gerçekten de yaşamlarında ekonomik bakımdan eşitti. Orada her ne kadar bir para ekonomisi geliştirilmiş olsa da, bu durum ekonomik eşitsizliklere yol açmadı. (...) İyonya’da toprak sahibi olmayan bir kişi, başka birinin toprağında çalışmak yerine rahatlıkla yeni bir şehre göç edebilirdi. Doğal olarak bu da büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkmasına izin vermiyordu. Bu anlamda özgürlüğün eşitliğe sebep olduğunu söyleyebiliriz.”

Karatani’nin para ekonomisinin bir eşitsizliğe yol açmadığına ilişkin belirlemesinin tarihsel verilerle uyumundan kuşku duyuyoruz. Bunun yerine, Miletos’taki yurttaşların yasalar çerçevesinde bir sözleşme içinde yaşamaya karar vermelerinin nedeni olarak eşitliği değil bizzat eşitsizliği koyuyoruz. Bu savımızın gerekçelerini sunabilmek için Miletos ve çevresi İonia’nın tarihsel ve toplumsal bağlamına bakmamız gerekir.

2. İonia Nasıl Bir Yerdı?

Ekrem Akurgal, *Batı Uygarlığının Doğduğu Yer Ege* adlı yapıtında Miletos’un içinde yer aldığı İonia’yla ilgili şu başarıları anar: Homeros ve Heseidos’un eserleri, Fenikelilerden daha kapsamlı ticaret yapılması, paranın bulunması, astronomi, fizik, geometri, matematiğin ortaya çıkarılması, rekabetçi ticaret yoluyla bilim ve düşüncenin gelişmesine yardımcı olma, heptaton müzik sisteminin doğuşu, Lesboslu tiran Pittakos’un demokrasiye geçişi, paranın icadı, hurma ağacı biçiminde sütun başlıkları, ızgara biçimli kent planı (Akurgal, 2000, s. 112). Nasıl oldu da İonia bu başarıları gösterebildi?

2.1. İonia Çevresinin Kısa Tarihi

M.Ö. ikinci bin yılda demirin işlenmeye başlanması uygarlık tarihi açısından belirgin sonuçlar doğurur (Farrington, 1947, s.16). Demirden önce işliklerde genellikle tunç ve bakır kullanılır. Tunç ve bakıra göre demir hem işlenmesi daha zahmetsiz hem de kolay bulunan bir madendir. Demirin yaygınlaşması ile toplumsal yapılarda büyük değişiklikler meydana gelir. İşlenmesi ve elde edilmesi güç olduğundan Tunç Çağı uygarlıklarında tuncu elinde bulunduran kesim azınlıktır. Bu azınlık üretim süreçlerini düzenleyerek artı-değer dağılımını da denetimi altında tutar. Demirin ergitilme ve işlenme bilgisinin yaygınlaşması ve bunun olağan donanımına kolaylıkla başarılabilmesi tarım aletleri ve silah yapımının kolaylaşmasına yol açar. Gezgin kabileler etkin silah donanımına kavuşur. Böylelikle Tunç Çağında karşılaştığımız büyük merkezi otoriter devletler yerine parçalı yeni devlet biçimleri ortaya çıkmasında demirin yaygınlaşması etkili olur. Özellikle Anadolu’da Hititler, Lydialılar, Phrigler gibi yeni topluluklar belirir. Benzer bir durum Ege’nin öbür

yakasında da gerçekleşir. Yunanistan Yarım Adası'nın kuzeyinden gelen halklar, yerleşik kültürün üstüne çöker. Gelenler kabile toplumu yapılarını korumaktadır. Aşağı Girit'e doğru göç başlar.

Akhalar, M.Ö. 15. yüzyıl dolaylarında Girit'i ele geçirir. Böylelikle Minos uygarlığının denizlerdeki üstünlüğü son bulur. Ege Denizi'ndeki üstünlük Akhalar'a geçer. Miken kültürünün taşıyıcısı Akhalar olur. M.Ö. 14. yüzyıl dolaylarında Akhalar yavaş yavaş Ege kıyılarına göç eder ve o sıralarda Ege'ye yayılan Anadolu halkları ile karışarak kentlerde iş yapmaya başlar. Bir süre sonra Ege Adaları ve Batı Anadolu kıyılarında ve denizlerde egemenlik sağlarlar (Şenel, 1970, s. 92). Akhalardan sonra Dorlar da kuzeyden gelerek önce Yunanistan'a daha sonra Anadolu'ya yayılır. M.Ö. 12. yüzyılda Dorlar Akhaları egemenlikleri altına alır. Dorların ard arda gelmesi sonucu uzun zaman dilimlerine yayılan göç hareketleri başlar ve uzun süre merkezi büyük bir birlik kurulamaz. Bu nedenle M.Ö. 11-8. yüzyıl arasındaki dönem "karanlık çağ" olarak adlandırılır. Bu dönem *genoslar* arası didişmelerin sürüp gitmesiyle geçer. *Genosların* kimileri egemenlikleri altına aldıkları toplulukları içlerine alarak genişler. Kimi *genoslar* ise ortak savunma ve ekonomik gerekçelerle birleşip *phratrılar* meydana getirir. Birkaç *phratrianın* birleşmesi ile polislin temelleri atılmıştır (Şenel, 1970, s. 92).

Bütün bu süreçler M.Ö. 7. yüzyılda İonia'nın yükselişini hazırlar. Öyleyse İonia daha geometrik dönemde Akhaların, Dorların, Karların, Lelegler, Luviler ve Likaiların birbirleriyle karşılaştıkları bir melezlikle mayalanan bir coğrafyadır. Bununla birlikte 6. yüzyıla İonia'nın durumu değişir. M.Ö. 600'lere kadar egemen güç olan Asurluların Persler, Medler, Keldaniler ve Baillerce oluşturulan ittifak sonucu dağıtılmasıyla Asur İmparatorluğunun merkezi olan Ninova yıkılır. Bu aşamadan sonra bölgenin egemen gücü olan Persler İonia kentlerini boyunduruğuna alır. M.Ö. 500 dolaylarında İonia kentleri Perslere karşı ayaklanarak bağımsızlıklarını kazanır. İonia ayaklanması Persler ile girilen ilk askeri çatışmadır. Atina 20 gemilik bir filoyu Miletos'a yardıma gönderir. Pers imparatorluğu ile çatışma bağımsız polisleri birlik içinde durmaya ve kurucu bir kimlik çevresinde birleşmeye yönlendirmiştir. Buna koşut olarak gelişen melezlik, hemen her konuda başka türlü bir açıklamanın gelişebilme olanağını sağlar.

2.2. Ionların Kökeni ve Uygarlık Tarihine Bakış

Polisin, içinde politik etkinliğin gerçekleştiği bir kent olduğunu vurguladıktan sonra Miletosun söz konusu özellikleri karşılayan politik bir kent olduğunu göstermek durumundayız. Felsefenin ortaya çıkışını gizemli bir süreç olarak değil, bir dizi koşulun

ürünü olarak görme eğiliminde olduğumuzdan, İonia ve Miletos'un ayırt edici özelliklerini serimlemek yükümlülüğündeyiz. Bu özelliklerden biri Miletos'un farklı kökenlerden gelenlerin bir arada olmasını sağlayan bir coğrafyada kurulu olmasıdır. Çeşitlilik ve başkasıyla bir aradalık Miletos'u yukarıda andığımız melez yapılı bir kent yapar. Bu melezlik yalıtık ya da içine kapalı olmaya karşı, ayrımlarla birlikte yaşamayı sağlar. Öyleyse ortaya çıktığı koşulları gözeterek felsefeyi belli bir topluluğun uyanışı olarak görmek yerine tarihsel toplumsal olanın ürünü olarak anlamaktan yanayız. Bunun karşısında duran, bir topluluğu yüceltmeye yönelik tavır politik olan ve gerisindeki birikimi görmeyip edimsel olanı kendiliğindenlik içinde silikleştirmektedir. Böylece iktisadi ve toplumsal koşulları göz önünde bulundurmadan, *geist'in* yolculuğu olarak uygarlık tarihine bakılarak mucizelerin peşine düşülmektedir. Bu nedenle Anadolu üzerindeki Hitit, Fenike ve Orta Doğu etkisini göz ardı ederek "Yunan uyanışı" üzerinden süreçlerin açıklanması sorunlu görünmektedir. Böylesi bir yaklaşımın karşılaştığı pek çok güçlük bulunur. İlk büyük güçlük söz konusu anlayışta merkeze konulan Yunanistan Yarımadası ile etkilenen Ege arasındaki büyük gelişmişlik düzeyi ayrımıdır. M.Ö. 7. yüzyıldan sonra iki yüzyıl boyunca ticari, politik, kültürel, bilimsel merkez Ege olmuştur. Göz önünde bulundurulması gereken bir başka durum şöyle ifade edilebilir: Felsefenin ortaya çıkışı Yunan uyanışı üzerinden açıklanacaksa neden Yunanlar Yunanistan anakarasında değil de bir Yunan kolonisi olduğu öne sürülen İonia'da uygarlığın yukarıda sözü edilen başarılarını elde etmiştir? Diğer bir sorun ise Anadolu Uygarlıklarının birikiminin, özellikle Lydailılar ve Kariyalıların dışarıda tutulmasıdır⁸.

İonia⁹, Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes'in denize doğru kolları çevresine yayılan 12 kenti; Phokaia, Klazomenai, Erythrai, Chios, Teos, Lebedos, Kolophon, Ephesos, Samos, Priene, Myous ve Miletos'u içine alan bölgeyi kapsar. Bu 12 kent arasında politik ve dinsel bağlar bulunur. İonialıların kendilerine özgü bir üst kimlik oluşturdıkları görülür. Bu kimlik yıllık kutlanan *Paniōnia* törenleri aracılığıyla pekiştirilir.

Miletos'un, İonialılar ve özellikle Atinalılarca kurulduğunu anlatan beş söylence bulunur. Bunların üçünü Herodotos diğerlerini Ephorus ve Pausanias'ındır (Greaves, 2002, s. 78). Buna göre büyük çoğunluğu Atinalılardan oluşan bir kitle Erken Demir Çağı dolaylarında

8 Bronz Çağının ardından Akdeniz havzasında kabileler dağınık ve düzensiz durumdayken üç önemli gelişme yaşanır: Fenikeli kentlerin Akdeniz'de ticareti yoğunlaştırması, yazının yaygınlaşması ve Asurların yayılması (Burkert, 2008, s. 56). Asurların M.Ö. 9. yüzyıldaki yükselişi Mısır'ın M.Ö. 771-655 arası ele geçirilmesine dek uzanır. Asurluların Anadolu'daki rakipleri Urartular, M.Ö. 700 dolaylarındaki Kimmerlere boyun eğdi. Kimmerler Batı Anadolu'da Frigia'ya kadar yayılır. Lidia'da Gyges'in başa geçmesiyle Lidia bölgenin önemli güçlerinden biri durumuna gelir ve Asurlularla ittifak kurar. Bu ittifak Ege'den Mezopotamya'ya ticaret yollarının güvence altına alınmasını sağlar. M.Ö. 600'ler dolaylarında Medler Asurluları egemenlikleri altına alır.

9 Daha sonra Homerosçu ilahilerde sürüklenen giysileriyle betimlenen İonialılar geçer. M.Ö. 6. yüzyılda Solon politik bir şiirinde Attika'dan "İonia'nın yaşça en büyük yurdu olarak" söz eder.

Yunanistan'dan gelip Ionia bölgesine yerleşerek kentleri kurmuştur. Bu söylenceyi kapsamlı biçimde M.S. 2. yüzyıl dolaylarında Pausanias anlatır (Sweeney, 2017, s. 381). Söylence şöyledir: Kodros'un oğulları Medon ve Neileus taht kavgasına tutuşur. Medon total olduğundan, Neileus Medon'un egemenliği altında olmayı onaylamaz. Konu Delphoi kâhini Pythia'ya taşınır. Pythia, egemenliği Medon'a verir. Bunun üzerine Neileus, Kodros'un öbür çocukları ve onlarla gitmek isteyen kim varsa Atina dışına gönderilir. Katılanların çoğu Ionlardır. Gemiyle Asya'ya ulaştıklarında her biri farklı kentlere dağılır.

Herodotos ise Ion Göçü'nü şöyle anlatır: M.Ö. 1100 dolaylarında Neileus komutasındaki Yunanlar Miletos'a gelmiştir. Buna göre Herodotos, en saf kanı kendilerinin taşıdığına inanan "Ionlu kolonistlerin" Atina Prytaneion'unu terk ederek, bölgedeki Kariyalı erkekleri öldürüp eşlerini ve kızlarını kendi karıları yaptıktan sonra Miletos'u kurduklarını öne sürer (Herodotos 1.146-147). Miletos'taki Athena tapınağında yer alan oval yapıların Karia, düz yapıların ise Yunan bağlantılı olduğu önerilir (Greaves, 2002, s. 31). Bu öneri Herodotos'un Miletos nüfusunun Yunan ve Karia karşımı olduğunu söylemesiyle yakından ilgilidir (Herodotos, 1.146). Bu savı değerlendiren Greaves, yeni arkeolojik buluntular ışığında oval ve düz yapıların bir arada bulunduğu karma yapıların bölgenin tipik özelliği olduğunu belirtir (Greaves, 2002, s. 76). Bu ise Ion Göçü'nün ona göre gerçekte olup olmadığı konusunda kuşku doğurur. Attika'yla bağlar olduğu kimi arkeolojik kanıtlar yoluyla desteklense de, hareketliliğin M.Ö. 1050-1000 yıllarında sona erdiği düşünülmektedir (Greaves, 2010, s. 223).

Ion Göçü benzer biçimde klasik dönem boyunca anlatılarak, 19. ve 20. yüzyıla ulaşır. Göçü benimseyenler konunun edebi metinlerde yer almasının göçün gerçekliğinin onaylanması açısından yeterli olduğu savındadır. Benimsemeyenler ise tarihsel gerçekliğin metinlerde dile getirildiği biçiminden farklı olabileceği varsayımındadır. Söz konusu metinlerin, çarpıtma, abartma, uydurma dolu olduğu gözden kaçmamalıdır. Daha önemlisi bu metinler aynı zamanda ideolojinin yansımalarıdır. Metinler yoluyla tarih yapılır. Eric Hobsbawn'ın deyişiyle "geleneğin icadı"; tarihin ve geçmişin bir yöneline dönük yapılması Ion Göçü bağlamını ortaya koyar (Hobsbawn, 1983, s.7). Herodotos İonialıların kendilerini atalarından ve öbür Yunanlardan farklı gördüğünü bildirir (Herodotos, 1.146). Buna karşın kendisi İonialıların bu görüşüne şiddetle karşı çıkar. Bu ise Herodotos'un bağlantısız bir gözlemci olmayıp geleneğin icadına yönelik tavrını ortaya koyar. Üstelik Herodotos "Ionia İsyanı"na ön ayak olduğu için, dolaylı olarak sevgili Atina'sının yıkımından sorumlu tuttuğu Miletos'tan pek hoşlanmaz" (Greaves, 2003, s. 100).

Ion Göçü tartışmasının bir başka yanı Ionia tarihine yönelik yaşanır. 2005 yılında "Ion" deyişinin anılan göçten önce Anadolu'da kullanıldığına ilişkin bir arkeolojik kanıt bulunmuştur. Firavun III. Amenophis'in (M.Ö. 1403-1364) Theben Ölü Tapınağı'ndaki

kolosal heykelinin altlıkları üzerinde betimlenen yabancı halklar arasında Büyük İunia/Büyük İonia, Luvi ve Mitanni'yle birlikte yer alır (Işık, 2019, s. 65). Işık'a göre Luvi ile Mitanni'nin Anadoluluğu İonia'nın da Anadolu'da olarak betimlendiğini gösterir. Ona göre III. Amenophis yazıtıyla, İonların en geç Geç Tunç Çağı içlerinde bir Anadolu halkı olarak Doğu halklarına yabancı olmadığı tersine tanınıyor olduğu belgelenir. Bunun yanı sıra Akadça, İbranice ve Arami metinlerde bölgeyi imlediği varsayılan Yawnaya, Yawanaya, Yāwān deyişleri görülür (Crielaard, s. 41). Öte yandan Sweeney aynı yazıtta geçen *Ijaunia* sözünün coğrafi bir bölgeye karşılık gelip gelmediğinin belirsiz olduğunu öne sürer (Sweeney, 2017, s. 384).

Greaves, kuruluş söylencelerine kuşkuyla yaklaşır. Ona göre arkeolojik kanıtlar ışığında M.Ö. 1200 dolaylarında kitlesel göçler olduğu saptanmış olsa da bunların kuruluş söylenceleriyle bağı tartışmalıdır (Greaves, 2010, s. 222-223). Bu tür söylenceler sözü edilen göçlerden çok sonra yazıldıklarından yazıldıkları dönemin politik ilgilerini ortaya koyar. Greaves, M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da şablonlaşmış kuruluş miti biçimini örnek verir. Şablon şöyledir: *Oikist*, Delphoi'ye danışır. Kahin, tipik örtük açıklamasını söyler. *Oikist* açıklamanın bir kısmına ya da tamamına karşı çıkar. Bunun üzerine *oikistin* topluluğu büyük belalarla karşı karşıya kalır. *Oikist* kehaneti başına gelenlerden sonra anlar ve gereğini yerine getirir. Böylece yeni bir topluluk doğar. Greaves, Ephesos'un kuruluş söylencesinin tam da şablonda olduğu gibi anlatıldığına dikkat çeker.

İon Göçü mitinin aynı zamanda Atina'nın Perslerle girdiği çekişmede, yayılmacı yönelimlerine karşılık gelen politik bir amaç taşıdığı göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla Miletos'un kökeniyle ilgili yazılanlara bakıldığında Atina kaynaklı oldukları ve Atina'nın kendine bir köken bulma çabasının ürünü olarak değerlendirilebilecekleri görülür. Son yarım yüzyılda arkaik dönemde Anadolu'daki gelişmişliğin Anadolulu kökenleri konusunda ilgi çekici verilerin ortaya konması, Atinalıların tarih yazımının olanı yansıtmak yerine ileri sürülen çabayla bağıntılı olarak geliştiğini göstermektedir. Işık'a göre (Işık, 2009, s. 56) ulaşılan verilerin başlıcaları Troia'nın Hitit'le olan bağıntılarının güçlenmesini sağlayacak niteliktedir.¹⁰ İonia ile Lydia aralarında yoğun etkileşimin yaşandığı komşulardır. Lydia'nın başkenti Sardes, Mezopotamya, Fenike, Yunan ve Mısır'dan insanların, malların, dillerin, yaşantıların harmanlandığı bir kenttir.

10 Işık şunları söylüyor: “‘M.Ö. 1700-1200 arası süreçte en parlak çağın yaşandığı Troia VI ve VIIa kültürlerinin H. Schliemann'dan başlayarak yüz yirmi yıl gibi uzunca bir süreçte hep inandırıldığı gibi ‘Hellen’⁴ değil, yerli Anadolu özlü olduğu gerçeği; özellikle ‘Minyas Grisi’ adıyla Hellaslaştırılan yaygın çömlek türünün de aslında ‘Anadolu Grisi’ yerli üretimler olduğunun belirlenmesi (Res. 2)⁵ ve de bölgenin Hitit metinlerinde geçen Vīluša olduğunun (Res. 3)⁶ kanıtlanması ile bilinmişti.”

İonialı tüccarlar Akdeniz havzasında dolanıp Babil'in, Fenike'nin, Mısır'ın ürünlerine, kültürüne ve birikimine doğrudan tanıklık etmişlerdi. Böylece astronomiden, gemiciliğe, teknikten matematiğe kadar pek çok alana ilişkin birikimi alımlamışlardı. Üstelik Ionlar yalnızca ticaretle ilgilenmemiş, Ortadoğu ve Mısır'da paralı askerlik de yapmışlardı.

Felsefenin ortaya çıktığı arkaik dönemde Miletos'un tarihine ilişkin yazıtlarda pek fazla bilgiye ulaşılmaz. Elimizdeki veriler genellikle, Ege Göçleri'nden 700 yıl kadar sonra Atina'da yazılan mitoslara ve o ortamda kaleme alınan Historia'ya dayanır (Işık, 2009, s. 71). Dolayısıyla akademide bu tartışma hala sürmektedir. Greaves dışında Cobet (2007, s. 729-730), Ion Göçü'nü yadsır, Cook (1965, s. 24-26) ve Herda (2013, s. 426-427) ise gerçek olduğunu öne sürer. Kuşkusuz bu konu hakkında bir saf tutmak bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz yan olası Ion göçü üzerinden süren bir bakış açısının felsefenin ortaya çıkışını anlamaya etkisidir. Her göç bir iç içe geçiş, dönüşü ve dönüştürme olanağı taşır. Bu etkileşimi dışarıda tutarak bir coğrafyanın tarihi ve başarıları anlaşılamaz.

2. 3. Miletos Nasıl Bir Kentti?

Miletos'un tarihi M.Ö. 4000'e kadar uzanır (Yaylalı, 2015, s. 58).¹¹ Minos Miletos'u olarak bilinen Kentsel Miletos'u erken Bronz Çağı'nda (M.Ö. 3000) Girit kökenli topluluklar kurar. M.Ö. 2000-1450 arası Girit'in yerleşim kolonisi olarak kayıtlarda yer almaktadır. M.Ö. 13. yüzyılda Hititler kenti yıkınca erken çağlara ilişkin izler Miletos'tan silinir. Minos Miletos'u, M.Ö. 15. ve 14. yüzyıllarda Miken Minos'una dönüşür. Bununla birlikte Miletos adı Ioniaca değildir (Kleiner, 1968, s. 9). Akhalar Ege kıyılarına yerleşmeye başladıklarında Miletos, uğruna seferler düzenlenen *Millawanda* olarak anılmaktadır (Sevin, 1982, s. 210). Tarihsel gelişimi içinde Miletos'un bir dönem Hitit tanrılarının etkisi altında olduğu da buluntulardan anlaşılmaktadır (Yaylalı, 2015, s. 59).

Miletos'un bulunduğu *khora* Milesia düzlüğünde yer alır. Bu *khora* verimli düzlükler ve otlaklardan oluşur. Varsıl bir kent olmasının önemli nedenlerinden biri bu verimliliğin geniş topraklara yayılmasıdır. (Greaves, 2010, s. 106). Metinlerde Milesia olarak adlandırılan Milesia *territoriumunun* çekirdeği, yaklaşık 400 km²'lik bir alandır. Bununla birlikte Miletos'ta M.Ö. 13. yüzyılda kulelerle desteklenmiş 4 metre uzunluğunda surlardan söz edilmektedir. Kentin tamamının surlarla çevrili olarak 110 hektarlık bir alana yayıldığı ve yaklaşık 1000 haneden meydana geldiği düşünülmektedir.

11 Miletos I - Kalkolitik Çağ, Miletos II- Erken Tunç Çağ, Miletos III-Orta Tunç Çağ, Miletos IV-Geç Tunç Çağı I, Miletos V-Geç Tunç Çağı II, Miletos VI-Geç Tunç Çağı III.

Miletos'un bölgesel bir güç olmasının tarihi ise şöyledir: M.Ö. 1000'li yıllarda Akdeniz'de Fenikelilerle girilen ticaret rekabeti, M.Ö. 8. yüzyıl dolaylarında Asurluların Fenikeliler üzerinde egemenlik kurması üzerine İonialılar lehine bozulur (Violatti, 2014). Bazı Fenike kolonileri bağımsızlıklarını kazanır. Fenikelilerin deniz ticaretindeki üstünlükleri yiter. İonia egemenliği ele geçirir. Miletos'un bu dönemde 80'den fazla kolonisi bulunur. Koloniler Akdeniz ve Karadeniz'e uzanan Miletos ticaret ağının kapsamını ortaya koyar. Örneğin Plinius Miletos'a bağlı 90 koloniden söz eder (Rovelli, 2014, s. 44). Günümüz Fransa'sı, İtalya, Marmara, Karadeniz ve Doğu Akdeniz kıyılarında Miletos kolonileri yer alır. Kolonilerle ilgili bir başka nokta uzak ülkelerde yalnızca Miletoslu tüccarların kullandığı özerk alanların bulunmasıdır. (Yaylalı, 2015, s. 60). Sözgelimi Miletos'un Mısır'daki ticari uğrağı Naukratis, Anaksimandros'un doğumundan on yıl önce, yaklaşık M.Ö. 620'de kurulur. Mısır'ın Miletos üstündeki etkisinin özellikle mimariye yansıdığı öne sürülür. İlk büyük Yunan tapınakları Mısır etkisinin güçlü olduğu tarihlerde inşa edildiğinden gerek teknik gerekse biçim açısından bu etkinin mimariye yansıdığı düşünülür (Rovelli, 2014, s. 44). Bu etkiyi doğrularcasına Herodotos Miletos çevresindeki yollarda Mısırlıların yer aldığı kaya resimlerini anlatır (Herodotos, 2.106).

Ekonomik etkinliklere bakıldığında Antik Dünya'nın neredeyse tüm metallerinin bölgede üretildiği ya da ticaretinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Kent ve çevresinde tarım, şarap, zeytin, tahıllar, baklagiller, besicilik, çömlekçilik ile uğraşılıp, yapı tomruğu, tuzlu balık, demir, kurşun, gümüş, altın, ipek, keten, kökboyası, tuz, baharat ve deri ticareti yapılmaktadır. Naukratis'ten gelen Mısır ve Ortadoğu kervanları tuz, papirüs, fil dişi ve parfümü buradan diğer bölgelere dağıtır. Pişmiş kilden çanak çömlek, savaş gereçleri, yağ, mobilya, dokuma, balık, incir, şarap üretimi yapılarak dışarı satılır. Ticaret yoluyla çok büyük gelir elde edilir öyle ki Miletoslu tüccarlar polis yönetimine bile borç verebilecek varsılıktadır. Kumaşları bakımından Miletos ünlenmiştir. Buradan kentte ileri düzeyde dokuma tekniği ve hammadde girdisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca madeni para kullanımına başlayan ilk bölgelerden biridir (Greaves, 2010, s. 86). M.Ö. 700 dolaylarında madenden basılı parayı (sikke) bulan Lydialılar bir yandan kullanmaya da başlar. Önce Ionlar sonra da öteki kentleri para basmayı öğrenir. Para kullanımı, iç pazarda değişimi ve pazar için üretimi hızla yaygınlaştırır. Bunu, kredi ve tefeciliğin yaygınlaşması izler. Miletos gibi İonia kentleri ünlü dokumalarını üretirken Yunan tekniğinden daha üstün olan Asya tekniğini kullanır (Guthrie, 2011, s. 47).

İklim koşullarına gelince Herodotos'a göre İonia'ya, fazla soğuk ve yağışlı ya da sıcak ve kurak olarak değerlendirdiği kuzey ve güney bölgelerinin tersine, çok güzel bir iklim verilmiştir. Hippokrates de İonia'nın bol suyu, ormanlık alanı ve hasadıyla sağlıklı sürülerinin çok bereketli olduğunu belirtir (Greaves, 2003, s. 20).

Ulaşım açısından değerlendirildiğinde Miletos, Ege'nin ortasında, önemli kavşak noktasında yer almasına karşın iç kesimlerden yüksek dağlarla ayrılmış durumdadır. Bu bakımdan kara ulaşımı açısından oldukça zorlu bir noktadadır. Öyle ki, Hitit kralının II. Miletos'a sefer düzenlediğinde savaş arabalarıyla kente ulaşmakta büyük güçlüklerle karşılaştığı bildirilir (Greaves, 2003, s. 24). Dolayısıyla deniz ulaşımı, limanları ve denizlerdeki egemenliği kentin tarihsel gelişiminde belirleyici yer tutmuştur. Miletos'un bu korunaklı konumu yukarıda *polis*in özerkliğine yönelik vurgunun fiziksel dayanağına karşılık gelir.

Doğal kaynaklar açısından öne çıkan hammadde kereste olmuştur. Bölgede gemi yapımında kullanılan bolca kereste bulunur. Akdeniz üçlüsü olarak adlandırılan buğday, zeytin ve şarap üretimi, diğer polisler açısından olduğu gibi Miletos'ta da, ekonomik ve toplumsal durumun yönlendiricisidir (Greaves, 2003, s. 28).

Miletos'un nüfusu çeşitli hesaplama yaklaşımlarıyla yabancılarla köleler dışında 20 000'den 64 000'e kadar değişen bir aralıkta verilmektedir (Greaves, 2003, s. 131-132). Kentte yurttaşlarla birebir orantılı köle nüfusu olduğu varsayılmaktadır. Miletos, nüfusun artırılması, yeni yurttaş yerleşimi ve evlilik yapılması konusunda özendirici olmuştur (Saba, 2011, s. 405). Dil, lehçe ve ağız farklılıkları kültürel ve etnik karışmanın önünde engel olmamıştır (Crielaard, 2009, s. 46). İonialılar yerleşik halkla kolayca evlenebilmektedir (Roebuck, 1959, s. 23). Üstelik barbar ve Yunan ayrımı M.Ö. 5. yüzyılda Pers saldırısının bir ürünü olarak görülür (Raaflaub, 2008, s. 51). Demek ki, etnik kimlik biyolojik değil kültürel bir durumdur. Öyle ki, etnik kimlik durağan değil, içine yeni öğelerin katıldığı bir bileşimdir. Politik durumlara göre etnik yapı da değişmektedir.

Miletos'ta felsefenin ortaya çıkışına olanak sağlayan önemli bir gelişme alfabe ve yazının kullanımıdır. İon alfabesine gelmeden yazının evrimine bakıldığında M.Ö. 3000'lerde Sümer çivi yazısının Sami Dilleri, Akadca, Babilce ve Asurcada kullanıldığı görülür (Burkert, 2008, s. 63). Çivi yazısıyla Sümer tanrıları ve kahramanlarının yanı sıra fablların ve pratik bilgilerin tabletlere aktarılması, uygarlık birikiminin dolaşıma girmesini sağlar. Akadca çivi yazısı M.Ö. 3000'lerde Suriye'ye ulaşır. Böylece Akadca yazılan *Atrahosis*, *Gılgamış* ve *Enûma Eliş* Orta Doğu'da yayılır. M.Ö. 2000'lerde çivi yazısı Anadolu'da diplomatik yazışmalarda kullanılmaktadır. Bu nedenle Akadca metinler Hitit kültürüne girerek tanrılarla ilgili ilahilere temel olur. Bronz Çağı dolaylarında çivi yazısı alfabe yazısına karşı gerilemeye başlar. Alfabetik yazının yayılımı M.Ö. 10. yüzyıldan başlar. Hızla Akdeniz ve Ege'de yayılır. Phrygialılar, Etrüskler, Lidialılar alfabeği kullanmaya başlar (Burkert, 2008, s. 57). İlk alfabe yazısı 768'de ortaya çıkar. Yazıyı anakarada Yunanlar ve Frigialılar olduğu gibi alır. İonialılar ise değiştirerek sesli harf ekler. Yunanlar İonlardan 300 yıl sonra İon alfabesini alır. Yunanlarda

Miken’den gelen çizgisel bir yazma tarzı olsa da bir aşamadan sonra Fenikeliler tarzında yazma egemen olur. Ticaretin gelişmesi ve büyüklüğünün artması eşbiçimli kayıt tutma koşullarını gerektirmiş görünmektedir. Yunanların kullanmaya başladıkları “alpha, beta, gamma, delta”nın Yunancada önceden bir anlamı bulunmaz. Yunan’daki ilk kitaplar şiir biçiminde düzenlenen Homeros, Hesiodos’un eserleri ve kehanet metinleri, ilk düz yazı kitaplar ise Anaksimandros ve Pherecydes’indir (Burkert, 2008, s. 57). M.Ö. 6. yüzyıla birlikte astronomi ve coğrafya hakkında kitaplar da görünür. *Nautike Astrologia*, Thales’in yazdığı eser olarak anılır. Hekataios coğrafya hakkında kitap yazarak dünya haritası çizer. Alfabenin yaygınlaşması İonia’da bilginin anonimleşmesini sağlar. Bu durum İonia’nın yakın coğrafyalardan ayırt edici yanlarından biridir. İonia’da bilgi kamusallaşır. Yakın Doğu’da bilgi kendine yeter ve ekonomik açıdan bağımsız tapınaklarda üretilir. Tapınaklardaki rahiplerin denetiminde tabletlerde sonraki kuşaklardan seçilmiş kişilere aktarılan kayıtlar yer alır. Alfabe yazısı bilginin iletilmesi ve öğrenilmesini kolaylaştırır. Bilginin ayrıcalıklı kesimlerin tekelinde kalması alfabe yazısı ile kırılr (Burkert, 2008, s. 58). Alfabe yazısının bilginin yaygınlaşmasına yaptığı katkılar göz önünde tutulduğunda akla gelebilecek bir soru, yazı, gelişmiş ticaret, uygarlıklarla yoğun etkileşim Fenikelilerde de olduğu halde, orada bir felsefe geleneğinin neden ortaya çıkmadığıdır. Buna gerekçe olarak Asur İmparatorluğunun istila, yıkım, yağma vb. etkilerine maruz kalmaları gösterilmektedir. Bu bakımdan *polis*in korumalı ve özerk yanının bilginin üretilme süreçlerinin kesintiye uğramasına engel olması açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İonia’da bir sürü kütüphanenin bulunuşu dönemlerinde uygarlık birikimini özümseme ve sürdürme ilgilerine karşılık gelir. Bu yönelimleri tarih yazımının ilk örneklerinin Miletos’ta başlamasıyla açığa çıkar (Bıçak, 2015, s. 59).

Anlaşılabacağı üzere Miletos etkiye açık ve alımlayıcı bir merkezdir.

2.3.1. Miletos’ta Politik Durum

Politik duruma bakıldığında erken dönem Miletos açısından söylenceler arasına serpiştirilmiş olguları buluruz. M.Ö. 4. yüzyıl dolaylarından tarihçi Ephoros’un eserleri üzerine çalışmalar yapmış bir Augustus dönemi yazarı olan Şamlı Nicolaus, Miletos’un başlangıçta İon Göçü’nde adı geçen Neileus ya da Nêleus soyundan gelen Neileidlerce monarşiyle yönetildiğini yazar (Greaves, 2003, s. 124). Bunun yanı sıra Nicolaus, Neileidlerin sonuncusu olan Leodamas’ın öldürüldüğünü ekler. Bu olaydan sonra, yurttaş meclisine başkanlık eden bir konumun *Prytanis* (baş yöneticilik) makamının kurulduğu görülür. Daha sonra bir tiran olarak anılan Thrasyboulos başa geçer. On iki yıl süren Lydia kuşatmasında kentin yöneticisi Thrasyboulos olur. Daha sonra tiran olarak anılan Thoas ile Damasenor’un

Miletos'u yönettikleri ve sonrasında kentten sürüldükleri söylenir. Öte yandan Herodotos, Miletos'un Ionia'daki diğer polislerde olduğu gibi Perslerden önce tiranların yönetimine girmediğini bildirir (Herodotos, 2012, 1.141-144, 1.169).

M.Ö. 540 yılında Miletos Pers egemenliğine girer ve kenti Persler adına yönetmek üzere yeni bir tiran atanır. Bu tiranların ilki Histiaios'tur. Histiaios'un ardılı Aristogoras'tır. M.Ö. 499'da Miletos'un Pers İmparatorluğu'na karşı Ionia İsyanı'nı başlatmasıyla bu tiranlık sona erer. Aristogoras Atinalıları Ion ayaklanmasında kente gelmeye ikna etmek için Atina'ya gittiğinde Ion Göçü'ne atıf yapar (Herodotos, 2012, 5.97). M.Ö. 499'dan 494'e kadar süren isyan süresince Miletos'u seçimle işbaşına gelen bir *strategos* (kumandan) yönetir (Greaves, 2003, s. 125). M.Ö. 494'te Lade Adası'nda Perslere yenilirler ve sonrasında kent Perslerce yakılıp yıkılır. M.Ö. 479'da Mykale Savaşı Atina ve müttefikleri ile Pers ordularını yener, Miletos yeniden bağımsız olur.

Ele geçirilme tehlikesiyle yüz yüze kalsa bile, Guthrie Miletos'un özerk oluşuna ilişkin şu belirlemeyi yapar: Smyrna ve Ionia'nın büyük kısmını alan ama Miletos'u ele geçiremeyip anlaşma yapan Lydia kralı Alyattes yaklaşık 610'dan 560'a kadar; Thales'in yaşamının çoğunu kapsayan bir dönemde hüküm sürer (Guthrie, 2011, s. 46). Oğlu Kroisos Ionia kıyı şeridinin fethini tamamlar ve 546'da Kyros'a yenildikten sonra bölge Pers İmparatorluğunun parçası olur. Guthrie iki kralın da Miletos'un gücüne ve ününe saygı göstermek zorunda hissettiğini; bu sayede Miletos'un, Lydia egemenliği altındaki kentler içinde ayrıcalıklı ve bağımsız konumunu koruyarak ve pek müdahaleye uğramadan kendine özgü yaşamını sürdürdüğünü öne sürer.

M.Ö. 490'da Darius yönetimindeki Perslerce ele geçirilişinin ardından öncü konumunu yitiren Miletos'ta politik durum sona eriyor. Ancak politik durum sona erdikten sonra felsefe anakara Yunanistan'da yapılmaya başlanıyor.

Herodotos, Miletos'un uzun süren bir çekişme dönemi yaşadığını aktarır (Herodotos, 2012, 5.28). Bu çekişmenin taraflarını ise Plutarkhos, Moralia'da şu sözlerle anlatır:

Miletoslular arasında acinautai (ebedi denizciler) Thoas ile Damasenor'la bağlantılı despotlar devrildiğinde, biri Plutis, diğeri kheiomakha (el işçileri) olarak adlandırılan iki politik taraf kenti denetimleri altına alır. Buna göre, etkili kimseler üstünlüğü ele geçirip sorunları kendi taraflarının denetimi altında aldıklarında, gemilerine binip karadan hatırı sayılır bir uzaklıkta son derece önemli konular üzerinde tartışırlardı. Ama son bir karara vardıklarında, geri döndüler; ve bu nedenle acinautai unvanını aldılar (Plutarch, 1936, 32.298c-d:).

Miletoslular, anlaşmazlık konusunda hakemlik yapmaları ve sorunu çözmeleri için Parosluları yardıma çağırır. *Epimenioi* adı verilen bir yöneticiler kurulu oluşturulur. Bu yöneticiler yalnızca bir aylığına göreve gelir. Görüldüğü üzere Miletos'ta politik ilişki ortaya çıkmıştır. Politik ilişki, birbirlerinin varlığını tanıyan tarafların yasa ve söz söyleme çerçevesinde karşılaşmalarını ve etkileri kamusal alana ve kente yansıyacak kararlar almalarını sağlar.

Başka türlü anlatımı ise şöyledir:

Neleus'un oğulları Amphyteos ile Leodamos arasındaki mücadelenin ardından Miletos monarşisinin sonu gelir. Amphyteos, Leodamos'u öldürtür ve iktidarı zorla ele geçirir. Leodamos'un sürgün edilen oğlu kendisine eşlik eden bir grupla Miletos'a geri gelir ve Amphyteo'su öldürür. Ama, barış sağlanınca monarşi otoritesini kaybeder. Şehir ahalisi bir kanun koyucu seçer: "Muvakkaten diktatör" Epimeneis. (...) Aristokrasi tarafından kovulan bir kral, sonra da kendisiyle zanaatkâr- çiftçi sınıfı arasında arabulucu rolü oynayan zengin tüccar sınıfı tarafından sıkıntıya sokulan bir aristokrasi. O süreç boyunca, "zenginler" (Πλουτίς) kesimiyle "çalışan" (Χειρομαχά) kesim arasında mücadelenin ana hattını meydana getirdiği uzun siyasal çekişmeler devam eder (Rovelli, 2014, s. 43).

Yukarıda Miletos'ta ortaya çıkan *isonomianın* dayanağı olarak Karatani'ni şu belirlemesini anmıştık: "İnsanlar gerçekten de yaşamlarında ekonomik bakımdan eşitti. Orada her ne kadar bir para ekonomisi geliştirilmiş olsa da, bu durum ekonomik eşitsizliklere yol açmadı." Ancak, gerek politik ekonomi açısından artı değer in elde edilme süreçleri, gerekse elimizdeki olgusal verilerden Miletos'ta kaydedeğer eşitsizlikler olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik artı-değer üretilmesi başlı başına eşitsiz bir süreçtir. Üretim araçlarını elinde tutanların toplumun belli kesimini kendileri adına değer üretmeye yönlendirmeleri orantısız değer birikimine yol açar. Miletos'la ilgili olarak ticari etkinlikler sonucu zeytinyağı ve şarap üreticisi büyük toprak sahipleri, tüccar, tefeci, gemi sahiplerinden oluşan varlıklı bir sınıfın ortaya çıktığı bildirilir. Özgür yurttaşlar olan küçük toprak sahipleri faiz ve ipotek yüzünden topraklarını elden çıkarmak zorunda kalır. Bunların bir bölümü yoksul ortakçılar, bir bölümü borç kölesi durumuna gelir. Toprak giderek daha az sayıda elde toplanmaya başlar. Gelişen ticaret ve endüstri ile büyük topraklar nedeniyle büyük ölçüde köle kullanımı başlar. Köle ticareti gelişir. Bunlar da yeniden varlık ayrımlaşmalarının büyümesine, sınıf çatışmalarının yoğunlaşmasına yol açar. Miletos'ta tüccarların zenginleşmesinin önemli sonucu yoksul köylülerin topraklarının ellerinden alınmasıdır. Bonnard (2004, s. 135) bu durumu *kakoiler* ile *kalogagothoilerin* mücadelesi olarak niteler. Doğuştan ayrıcalıklı, soylu, güzel ve cesur aristokratlar olarak görülen *kalokagathoiler*, doğuştan aşağı, kötü ve değersiz olarak görülen *kakoiler* ile çatışma içindedir.

Miletos'ta Kalabaktepe'de Artemis, Zeytintepe'de Aphrodite tapınakları bulunur. Buralardaki kültürler toplumdaki güç ilişkilerini anlamaya aracılık etmektedir. Tapınaklarda bulunan sunu nesnelerinin farklılığı toplumdaki sınıfların durumu hakkında aydınlatıcı bilgiler verir (Eren, 2019, s. 73). Çünkü tapınaklar aynı zamanda kamusal alanlardır.

Kalabaktepe sunak alanındaki Athena kutsal alanının kökleri prehistorik döneme sonra Minos'a sonra Miken'e kadar geri gitmektedir. Burada elde edilen nesneler olan bronz kazan, üçayak, silah, zırh parçaları yer alır. Bunların en eskisi Kuzey Suriye yapımıdır (Eren, 2019, s. 75). Sunular içinde Phrygia ve Lydia kökenli nesneler yoktur. Kuzey Suriye bölgesi ile ilişkiler öne çıkmaktadır. Kimi eşyaların üretildikleri tarihlerden çok sonra sunulmaları aile yadigarı olduklarını düşündürür.

Zeytintepe'deki Aphrodite kutsal alanı ise merkezde olmayıp limana gelenleri gören hâkim bir noktadadır. En erken buluntular M.Ö. 7. yüzyıl ortasına tarihlenmektedir. Sunak alanında 36000 hayvan kemiği ve 7000 midye kabuğu bulunmuştur (Eren, 2019, s. 77). Buluntular ise çeşitli takılara ait parçalar, pişmiş toprak figürinler, kaliteli çanak çömlek, tabaklar, kraterler, kasler, amphrolardır. Çanak çömlekler arasında Chios (Sakız Adası) üretimi olanlar büyük oranı oluşturur. Lakonia üretimi Etrüsk Bucchero seramikleri de görülür. Korithos üretimi aryballaslar ve alabastronlar bulunur. Mısır ve Fenike kökenli fildişi mobilya parçaları da. Mısır, Frigya, Kıbrıs, Rodos'tan ürünlere rastlanır. Buradan da M.Ö. 7. ve 6. yüzyılda çok yaygın bir buluşma noktası olduğu anlaşılır. Bu aralık Miletos'un kolonileştiği döneme karşılık gelir.

Eren'in yukarıda işaret ettiği buluntular bağlamında Athena sunağının yerel elitlere açık olduğu, buna karşılık Aphrodite kutsal alanının kapsamlı bir kitlenin kullanımında olduğu anlaşılmaktadır.

Asur dış kapısındaki Aphrodite kutsal alanı Miletos'u ele geçiremeyen Lydialılarca yıkılır. Burada sunaklar bir kez adanınca bir daha kullanılamadığından, tapınak yeniden inşa edilirken eski eşyalar derin bir kuyuya (*bothros*) atılır. Söz konusu eşyalar 2010 Miletos kazılarında çıkarılmıştır (Graeve, 2015, s. 46). Eşyalar arasında en büyük küme pişmiş toprak figürinlerdir. Bunlar arasında Aphrodite'in çıplak betimlendiği figürinler bulunmaktadır. Bir tanrıçayı çıplak betimlemek bu dönem Yunan sanatı için düşünülmeyen bir durumdur. Bütün bunlara göre Oikus'taki Aphrodite'nin art alanında büyük bir güçle donatılmış Ön Asyalı verimlilik tanrıçalarının bulunduğu açıktır. Bu tanrıçalar farklı ülkelerde farklı isimler taşır (Graeve, 2015, s. 49). Işık (2009, s. 69) tanrıların geçişliliğini şöyle anlatır: "Hellen kökenli sandığımız tüm büyük tanrıçalar, Hera, Demeter, Aphrodite, Athena, Artemis ve Leto (Res. 5), Anadolu Ana Tanrıçası'ndan türemişlerdir. Anadolu Gök Tanrısı Tarhu ya da

Teşup salt ad değiştirerek Zeus’a dönüşür. Yeni Hititler’de “Üzüm Bağının Tarhunzas’ı” ve -Euripides’e göre de- Lydia’nın “Bakkhos”u⁰ ile Troialıların “Appaluinas”ı ve Lykia’nın yerli adı bilinmeyen baştanrısı⁷¹, buralardan Ege’nin batı yakasına göçerek Dionysos ve Apollon adlarıyla “Hellen tanrıları” olurlar⁷².” Kadınlara ilişkin pek çok eşyanın bulunması bu kutsal alanı kadınların da ziyaret edebildiğini gösterir.

Miletos’un dikkat çekici bir başka yanı, kentin dinsel, politik ve kültürel yaşamında önemli yer tutan tapınak ve bilicilik merkezlerinin yer almasıdır. Didyma ve Miletos kutsallık yüklenen bir yolla birbirine bağlı olup yol boyunca heykeller sergilenmektedir (Greaves, 2003, s. 131-132). Özerk konumda olan bilicilik merkezleri kentle ilgili bütün kesimleri bir arada barındırdığından politik, dinsel, kültürel ve sanatsal işlevler görür. Yabancı güç odakları Miletos’la bağ kurabilmek için bilicilik merkezine başvurabilir ve bağışta bulanabilir. Yabancılar için açık oluşu, yurttaş olmayanlarla kent arasında bağlar kurulmasına yol açar.

Sonuç: Miletos’ta Ne Gerçekleşti?

Miletos’ta felsefenin nasıl ortaya çıktığını tartışmaya olanak sağlayacak verileri ana hatlarıyla serimlemiş durumdayız. Bu veriler Miletos’un kültürel açıdan melez, değişime açık, yoğun meta değişiminin yapıldığı, farklı sınıfların yer aldığı, politik hakların ve konuşma alanının bulunduğu bir kent olduğunu göstermektedir. Bu bölümde ise tartışmayı birbiriyle bağlantılı iki soru üzerinden yürüteceğiz:

- i. Miletos’ta felsefe ortaya çıkarken ne oldu?
- ii. Miletos’ta felsefe nasıl ortaya çıktı?

Ne oldu? sorusunun sıklıkla verilen yanıtı mitostan felsefeye geçilmesi... Bu yanıtı düzenleyerek mitosun yanına felsefenin konduğunu belirtebiliriz. Ionia felsefesi, görünüşün gerisinde bir düzen yattığı ve bu düzenin kişisel olmayan güçlerin ürünü olmadığı varsayımıyla başlar (Guthrie, 2011, s. 41). Miletoslu filozoflar içinde yer aldıklarını varsaydıkları *phusis* adını verdikleri kuşatıcı bir toplamla ilgilenmiş buranın kökeni, yapısı, oluşumu hakkında sorular yöneltilmişlerdir. Bütünün birleşik açıklamasını verme uğraşında olmuşlardır. *Phusis* hakkında soruşturma zamanla “çıkarımsal düşüncenin simgesel biçimlerini geliştiren” (Sandywell, 1996, s. 62) bir aşamaya evrilir. *Kosmosu* yalnızca fiziksel varlıkların bulunduğu bir yer olarak değil aynı zamanda şeyleri, ölümlüleri, tanrıları içine alan bir düzen olarak gördüler. Felsefe öncesinde, *kosmosa* ve insana ilişkin bu düzen mitlerin önerdiği çerçevede kalınarak anlaşıldı. Felsefi düşünüş düzeni anlaşılır ve öngörülebilir kılarak insanbiçimci etkilerden olabildiğince arındırdı.

Mitlerin insana yaşama biçimleri sundukları göz önünde tutulduğunda felsefenin yeni bir yaşama önerisi olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Mitsel düşünme ile felsefi düşünme arasındaki belirgin ayrım, felsefenin akılcı öğeler barındırması değil kurulan nedensellik bağıntılarının değişmesidir. Mitlerde *kosmosta* olup bitenlerin nedensel bağıntıları doğa üstü varlıklara başvurularda sağlanır, felsefi düşünüşte doğanın içinde kalmak gözetilir. Bununla birlikte felsefenin kullandığı dağarcık büyük oranda gelenekten alınır. Sözgelimi Thales, şeylerin nihai doğasının su olduğunu bildirirken, *kosmosun* canlı ve tanrılarla dolu olduğunu öne sürerken aynı zamanda mitsel düşünüşte yer alan öğeleri kullanır. Üstelik her iki düşünüşte de ortak olarak soyutlamanın yapıldığı fark edilecektir. Thales ne gözlemle ne de içsel ya da dışsal olarak her şeyin tanrılarla dolu olduğunu deneyimleyebilir. Cornford'un altını çizdiği üzere, Thales çok uzun bir tarihi olan dinsel kavramları alıp kullanmıştır (Cornford, 1957, s. 4). Bu bakımdan *physise* ilişkin kurgulamalar gelenekten esinlenerek yapılır.

Bu çerçevede “Miletos’da felsefe nasıl ortaya çıktı?” sorusunun yanıtı üç ayaktan oluşur:

1. Önceki uygarlıkların ortaya koyduğu birikimin özümseme, dönüştürülmesi.
2. Dönüşüme olanak sağlayan sınıflar ve politik durum.
3. Üretim süreçlerinden elde edilen birikim yoluyla *kosmosun* kuramsallaştırılması.

Ionia felsefesi önceki uygarlıkların ortaya koyduğu birikimi özümseyip, dönüştürmüştür. Bu bakımdan felsefi söylem önceki gelenekleri iki bakımdan kendinde taşır: İlk olarak, evren-doğumla ilgili söylenceler ile yaradılış mitlerinin özsel yanları felsefede korunur. İkinci olarak toplumsal yaşamda bireyin kendini düzgün konumlandırabilmesi için “ne yapmalıyım?” sorusuna yönelik gelenekte verilen yanıtlar felsefede de sürdürülür. Bir başka deyişle, bilgelik edebiyatı diyebileceğimiz insan sorunlarını işlemeyi felsefe de üstlenir. Thales’in yedi bilgeden biri oluşu ve onun onurlandırılmak istendiği bilinir. Diagenus Laertios, Anaksimandros’un Pythagoras’a bir mektup yazdığını ve her türlü söylemin Thales’i onurlandırarak başlaması gerektiğini söylediğini belirtir. Bu ise yukarıda imlediğimiz gibi, geleneğin ahlaki söylemi ve bilge tavrının Thales’te sürdüğünü gösterir.

Bilgelik geleneği ile evren-doğum tartışmaları açısından Miletosluların yakından tanıdıkları Homeros ve Hesiodos’un eserleridir. Homeros’un *Ilias* ve *Odyseia*’sı ile Hesiodos’un *İşler ve Günler* ve *Theogonia*’sı göz önünde tutulduğunda hem üretime dönük işlerin nasıl olması gerektiğini hem de tanrısallık sıradüzeni buluruz. Bununla birlikte gerek Homeros ve Hesiodos’un etkisi gerekse de Miletosluların ticaret ve *historia* gelenekleri bağlamında tanışık oldukları Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve çevre uygarlıkların mitosları

ve bilgi birikimleri sürecin içindedir. Antik topluluklar kendi ortak belleklerini gözden geçirir ve çağa uygun toplumsal ve politik çevre bağlamında yeni gelenekler haline getirir (Greaves, 2002, s. 224). Eski ile yeni gereksinimler kültürel ortamda harmanlanır (Erdemli, 2015, s. 150). Eski olan yeni biçimler kazanarak kültürel bellekte varlığını sürdürür. Öyleyse kültürel bellekte Tanrılar, kültürler, inançlar birbirlerine karışır.¹²

Homeros'un *Ilias*'ında *Enûma Eliş* ile koştur pek çok yan bulunur. Sözgelimi Homeros'ta başlangıçta *Okeanos* ve *Tethys* varken, *Enûma Eliş* 'te¹³ "Apsu, Mummu ve Tiamat, hepsini doğuran, hala sularını ayırmamışken" ifadesi geçer (Heidel, 2000, s. 33). Homeros'ta kuzeydeki takım yıldızları için kullanılan Wagon Akadcadır. Orpheus'un *Theogonia*'sı ile Derveni Papirüsü arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. Yunan geleneğinde astronomi ve geometrinin 60'lık tabanda yapılmasıysa Babil etkisini gösterir. Pythagoras teoremi ortaya atılmadan 1000 yıl önce Plimpton tableti olarak anılan tablette yer alır. Ptolemy, *Syntaxis te* M.Ö. 721'e tarihlenen Keldani gözlemlerini aktarır (Heidel, 2000, s. 65). Yunanlar günün on iki parçaya bölünmesini, gündönümünü ve ekinoks gibi yılın önemli dönüm noktalarını gösteren *polos* ve *gnomon* gibi araçları kullanmasını Babililerden öğrenir (Guthrie, 2011, s. 47).

Yakın Doğu kaynakları henüz akademide yeterince çalışılmamışken ve girişte değindiğimiz 19. yüzyıl ulusçuluk tartışmaları bağlamında Yunan kültürü ve felsefesini kendi kendini meydana getirir olarak görme eğilimi güçlüdür. Öyle ki, Heidel'in bildirdiği üzere Eduard Zeller, Yunan felsefesini, bilgeliklerden, Çin ve Hint'ten ayırarak etkileşimi yadsır (2000, s. 60). 20. yüzyıla kadar bu tavır akademide egemen kalır. Daha sonra 1941 yılında Francis Macdonald Cornford, Hesiodos ile *Enûma Eliş* arasındaki bağı *A Ritual Basis for Hesiod's Theogony* adlı çalışmasıyla ortaya koyar. Martin Bernal gibi yazarlar, Mısır'ın sudan meydana geliş öykülerini ve diğer başarılarını gündeme getirdikleri çalışmalarıyla 19. yüzyılın klasiklere bakışından uzaklaşırlar.

Mitos geleneği ile logos geleneğinin kavram dağarcığı bakımından yakın olmasına karşın toplumsal bileşenlerinin farklı oluşu da düşünsel gelişimin akışını değiştirir. Yukarıda ortaya

12 Toplumsal bellekte geçmişin yer etmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılan öğelere imlemesi açısından örnek Göbeklitepe'nin kalıntılarını bulan Mahmut Yıldız'ın şu sözleri dikkat çekicidir: "Biz tarlayı sürerken buranın altında harabe ya da köy olduğunu tahmin ediyorduk çıkan taşlardan. Şanlıurfa halkı da gelip burada dilek diliyordu. Hastaların gelip burada şifa bulduğu söylenirdi. Çocuğu olmayanlar gelip kurban keserdi. Davar sahipleri de burada kurban kesip yemek dağıtıyordu, hayvanları herhangi bir hastalığa yakalanmasın diye. Biz amcamla tarlayı sürüyorduk. Birkaç sene sürünce tarlada taşlar yüzeye çıkmaya başladı. Taşları kenara koyuyorduk çalışmak için. Traktör girmezdi zaten buraya, öküzlerle sürüyorduk. Taşları kenara atarken iki tane resimli taşı fark ettik. Biri yarım insan boyunda bir kertenkele. Sonra bunlar Şanlıurfa'da müzeye verildi. 7-8 sene orada kaldı. Sonra Alman arkeologlar onu görünce 1993'te gelip kazı başlattı." (<https://odatv.com/taslarikenara-atarken-iki-tane-resimli-tasi-fark-ettilik-17091931.html>)

13 *Enûma Eliş*, bir zamanlar yukarıda anlamına gelir.

koyduğumuz üzere, Miletos'ta ticaret yoluyla zenginleşen ve *kalogagothoilerin* dışındaki yeni zengin yurttaşlar ile aristokrasi arasında yaşanan politik mücadele evrenin yorumlanmasına yansır. Toplumsal hayatın temel öğelerini koruma ve aktarma işlevini yerine getiren *aoidoslar* (ozan) esin yoluyla kendilerine aktarılan birikimi canlı tutar. Onların betimlediği insan ve evren anlayışı aristokratik değerlerle bezenmiştir. İnsanın *kosmostaki* yeri, dünyada payına düşen ve toplumsal alandaki yükümlülüğü aristokratların egemenliğini pekiştirmek üzere düzenlenir. Aristokratların kimi tanrısal özellikler taşıdıklarını öne sürmeleri ve evren anlayışları yoluyla toplumdaki politik alanı kapatmaları zengin tüccarların önündeki engeldir. Bu bakımdan yeni bir evren anlayışı önerisi onların aristokratlarla girdikleri mücadelede önlerini açar. Öyleyse ozanlar ve anlattıkları eskinin temsilcileridir. Bu bakımdan çatışma ozanlarla filozoflar arasında yaşanır. Sözgelimi *İşler ve Günler'de* (213-285) Zeus'un insanlara adalet dağıttığı bildirilir. İnsanın payına düşen ise kibrini yenerek yerini bilmesidir. Anlaşılacağı üzere, düzen, bölüşüm ve paylaşım tanrıların istencini yerine getirdiğini öne süren aristokratlarca yapılır. Dolayısıyla *kosmosun*, filozoflar eliyle yeniden yapılandırılması aristokratik anlayışı, öğeler aynı görünse de değiştirir. Filozoflar, şiir biçiminde yazıp tanrılara yer verseler bile *kosmosun* kurgulanışı değişmiştir artık.

Thales'i *kosmosu* kavramsallaştıran ilk kişi olarak nitelemek yanlış olmayacaktır çünkü o *kosmosun* kökenini çıkarımsal olarak ortaya koyma uğraşındadır. Thales döneminde Miletos, yukarıda andığımız geleneğin sürdüğü, tanrıların egemen olduğu, doğanın ve insanın yönetiminin tanrılara bağlı olduğu bir coğrafyadır. Örneğin Thales yaşarken *Artemis Khitone* kültü bölgede egemendir. Miletos'un en eski kültü ise *Apollon Delphinios* kültüdür. İnsanın yazgısı tanrılara bağlıdır. Dünyanın düzeni tanrıların istencini dile getirenlerin denetimindedir. Bununla birlikte, mitosta betimlenen evrenin yapısı ve bunun bilinişine ilişkin kuşklar da bulunur. Mitos, işitmeye (*akoē*) bağlı bir gelenektir. Ozanlar musaların onlara aktardıklarını dile getirir. *Logos* geleneği ise işitmenin yanına görmeyi (*opsis*) koyar (Çoraklı, 2017, s. 33). Sınanmadan olduğu gibi benimsenen yerine, doğrudan deneyimlenen konulur. Bu *historiaya* geleneğine karşılık gelir. Miletoslular, gezip gördükleri yerlerde mitosların ortaya koyduğundan başka bir *kosmos* kavrayışı olduğuna tanıklık eder.

Thales batıya değil doğuya yönelir. Yöneldiği coğrafyalar, Miletos'un önceki uygarlıklarla kurduğu bağı da gösterir. Thales, Mezopotamya'yı, Mısır'ı ve Ege'yi bildiğinden buraların birikimini karşılaştırma ve özümseme olanağı taşır. Mısırlılardan geometri öğrenir. Mevsimleri anar, yılı 365 güne böler. M.Ö. 585'te Güneş tutulmasını bilir. Bütün bunlar Akdeniz havzasında parçalı durumda yayılmış birikimin bir araya getirilişini imler. Thales'in *kosmosun* kökenini su olarak görmesi ise hem geleneğin içerilerek aşılması hem

de *archonların* bulunduğu bir toplum düzenine yeni kurallar koyma çabasıdır. Başlangıçtaki *khaos*, *an-archic* durumdan (belirlenemez olandan) *archeye* geçiştir söz konusu olan.

Thales'in kendi toplumunun geleneksel kavramlarının dışına çıkması kuşkusuz ilk elden onun dehasının bir ürünüdür. Ne var ki, bu deha konuşabildiği ve eyleyebildiği ölçüde açığa çıkmıştır. Bunun anlamı politik alanın bulunuşu ve bu alanda hak ve konuşmaya ilişkin güvencelerin sunulmasıdır.

Thales yetişirken Lydialılar, Miletos egemenliğindeki bölgeleri işgal eder. Lydialılar yeniden Miletos'a saldırıp ele geçiremeyince tüm tarım ürünlerini yakar. Bu sırada başa tiran olarak bilinen Thrasybulus geçer. Thrasybulus'un Lydialılara karşı güçlü liderliğe duyulan gereksinim sonucu tiran olabildiği bildirilir (Fine, 1983, s. 127). Felsefenin ortaya çıkışı dolaylarında Miletos'ta bir tiranın yöneticilik yapması hak ve özgürlük alanının sınırlandığını göstermez. Tersine tüccarın destek oluşundan dolayı Thrasybulus iktidara gelebilir (Fine, 1983, s. 131). Başka bir deyişle, Thrasybulus doğuştan yönetici olma savındaki aristokratlara karşı tüccarların egemenlik haklarını savunur. Cornford'dan aktaran George Thomson, Anaksimandros'un "değişim maddenin varoluş biçimidir" ifadesini aristokrasiye karşı tüccarların verdiği alan açma mücadelesiyle ilişkilendirir. Bu çerçevede Miletos'u ortadan kaldırmaya dönük bir tehdidin varlığında tiranın başta oluşu politik mücadelenin sürmediğini göstermez. Tiranlardan sonra bile Miletos'ta yukarıda imlediğimiz *epimenioi* adı verilen yönetici kurulun kurulması bunu destekler.

Politik kent değişiminin yurtdur. Hiçbir şeyin kökensel değişikliğe uğramayacağı bir yapı yerine politik kent dinamiktir (Kardeş, 2021, s. 54). Politik kent toplumun her kesiminin mutlak eşit olduğu yer değil hak isteme olanağının ortaya çıkabildiği yerdir. Dolayısıyla politik kent mutlak otoriteye karşı çıkılan alandır. Miletos'ta görünürde tiranların varlığı bu durumla çelişmez. Thrasybulus örneğinde olduğu gibi tiranlar tüccarların temsilcisi olarak politik dengenin bir yanıyla işbirliği içindedir.

"Miletos'ta felsefe nasıl ortaya çıktı?" sorusunun bir başka yanı üretim süreçlerinden elde edilen birikim yoluyla *kosmosun* kuramsallaştırılmasıdır. Çalışmamızın başında felsefenin serbest zamanla bağını kurmuştuk. Daha sonra kentteki politik durumun uygarlıkların birikimini özümseme ve sürdürme süreçlerinde etkisini ele aldık. Aristoteles Metafizik birinci kitapta bilim ve sanatın yaşamsal zorunlulukların giderilmesi ve toplumsal incelikle ilgili olduğunu bildirir. Ferrington ise bilim, sanat ve felsefe için politik ve ekonomik gelişimin özsel yanını üretim süreçlerinde türetilen düşüncelerin evrenin yorumlanmasına uygulanması olarak görür (Farrington, 1947, s. 2). Başka bir deyişle tüm somutluğuyla üretim süreçlerinde

kazanılan düşünsel birikim *kosmosun* anlaşılmasına taşınır. Farrington, Aristoteles’in bilgeliği üretim süreçleri dışında gören tavrına karşı özellikle ilk filozofların metinlerinde üretim süreçlerine göndermeler yapıldığını savunur. Ona göre ilk filozofların düşüncesinde eşsiz yan metafiziksel kurgulamalar değil bilimle olan bağlardır. Bu bağlamda Farrington, Miletoslu düşünürlerin evrene “saf akılcı açıklama” getirdiklerini söylemek yerine, evrene yönelik işlevsel bir açıklama getirdiklerini savunur. Farrington’a göre ilk filozofların doğruluk ölçütü başarılı pratiktir (Farrington, 1947, s. 3). Mısır ve Babil’de pratik bilgelik sınırlarını aşıp kuramsal bir evren tartışması olanaklı olmamıştır. Buralarda evrenin açıklaması mitolojilerden verilir. Miletos’taki başarı evrenin bütününe insanın değiştirip etki edebildiği parçalarla oluştuğunun varsayılmasıdır. Farrington, Anaksimandros ve Anaksimenos’un fragmanlarında yer alan ilk öğelerin değişimi ve dönüşümüne yönelik dağarcığın, örneğin, ateş, buhar, su, seyrelme, katılma vb. Miletos’ta tanıklık edilen yün ve keçe işleme süreçleriyle ilişkilendirilebileceğini belirtir (Farrington, 1947, s. 10). Bu bakımdan ona göre “Miletoslu filozoflardaki dünya-resmi için başlıca ipucu çömlekçinin tekerleğinde, köruklerde, değirmenlerde ve sapanlardan türetilmelidir” (Farrington, 1947, s. 11). Anaksimandros’un harita çizmesi de denizcilik birikiminin kosmos açıklamasına taşınmasıyla ilgilidir. Bilim ile karşılaştırıldığında felsefenin seyri farklılaşıyor. Teokratik imparatorluklarda bilim yapılabilir, hatta sayısız bilimsel başarının da izleri sürülebilir, ancak oralarda felsefe ortaya çıkmaz.

Farrington’un yukarıda andığımız görüşleri “mitostan logosa” geçişin niteliğine ilişkin felsefe tarihlerinde göz ardı edilen bir yanı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bizim de vurgulamak istediğimiz Miletos’ta tekstil, gemicilik, çömlekçilik, tarım vb. dallarda meta üretimi sırasında elde edilen teknik bilginin felsefi sorgulamaya yöneltilmiş olduğudur. Bununla birlikte bu yönelimin nasıl olanaklı olduğu Miletos’un politik bir kent olduğu dikkate alınmaksızın açıklanamaz. Daha belirgin biçimde söylersek, mitos ve sunduğu evren anlayışı nasıl olur da aşılma istenmiştir? Mitolojinin evrene yönelik kuşatıcı, toplumsal ilişkileri belirleyen bir anlatı olduğu, bu nedenle salt öyküler olarak görülemeyeceği açıktır. Bu öyküler bir dünya ve insan anlayışı sunmuşken yeni bir anlatı ancak gerideki sınıflar yoluyla anlam kazanabilir.

Çalışmamızın başında söz ettiğimiz üzere felsefi düşüncüyü ortaya çıkaran tek bir nedenden değil de nedenler çokluğundan söz etmek gerekir. Bununla birlikte felsefi düşüncenin kendine özgü bir nitelik kazanması uzun zamanlara yayılır. Yine yukarıda ortaya koyduğumuz üzere başta Miletos olmak üzere tüm Ionia ticaretin yoğun olarak yapıldığı yerlerdir. Ticaret yoluyla yalnızca metalar değil, mitler, gelenekler, diller insana ilişkin hemen her şey değiş tokuş edilir. Bir bölgede gelişen üretici güçler ve ürünlerin daha sonra ortadan kaybolup kaybolmaması,

doğrudan doğruya ticaretin gelişmesine bağlıdır. Uzak bölgeler arasında yapılan ticaret olmadığı sürece her icadı her bölgede ayrı ayrı yeniden yapmak gerekirdi. Ticaret süreğenliği Miletos açısından o denli belirleyicidir ki, Miletos'ta kesintisiz ticaret yapılmasını sağlayan yasalar bulunur (Sandywell, 1996, s. 79). Politik olan ve yasalar ticaret gözetilerek düzenlenir. Yüksek ticaret kapasitesi Miletos'ta tekstil ve yün ticaretinden zenginleşen bir sınıf olan *plutocratların* ortaya çıkmasına yol açar. Buradaki zengin sınıf *ploutis* olarak anılır. Örgütlenmiş iş gücü yeni bir gelişme aşaması gösterir. Ticaret yoluyla elde edilen varıllık iktidarın bölüşülmesine ve konuşma ortamının doğmasına yol açar. Böylece politik güç tek yanlı olmayıp dengeli ve parçalı olur.

Yurttaşların kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayan olanakların bulunması, poliste hiç değilse bir kesimin yaşamını nasıl sürdüreceği ve seçimleri konusunda güvenceyle yaşamasını sağlar. Bu güvence birbirlerine rakip olanların ayrımlarını ve çelişkilerini konuşma alanında dile getirebilmelerini sağlar. Düşüncenin karşısına düşüncenin konulması, toplumsal kavrayışın gelişmesine zemin hazırlar. Bu noktada belirtilmelidir ki, ortaklık kırılıgandır, onu dayanaklı kılmanın yoluysa yasalardır. Yasalar özgürlüğü gerçekleştirmeyi olanaklı kılar. Birinin varlığını diğlerinin varlığına bağlar. Böylece karşılıklı tanınmayı sağlar. Tanınma haklara sahip olma hakkı olarak da görülebilir. Bu ise *agorada*; ortak alanda bulunma ile gerçekleşir. Ortak alan aynı zamanda görüşme ve yüzleşme alanıdır. Bu alanda karşılaşmalar, meydan okumalar ve uzlaşımlar gerçekleşir. Ortak alan yasa yapma alanına dönüşür. İşte politik kent bu tavrın *khoraşdır*. Miletos bunu sağlamıştır.

Kaynakça / References

- Akurgal, E. (2000). *Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer*. İzmir, Türkiye: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Arendt, H. (1998). *The Human Condition*. Chicago, USA: The University of Chicago Press.
- Aristotle. (1996). Politics. İçinde *The Complete Works of Aristotle: the Revised Oxford Translation: C. II*. Princeton University Press.
- Aristotle. (2014). Metaphysics. İçinde J. Barnes (Ed.), *The Complete Works of Aristotle: the Revised Oxford Translation: C. II*. Princeton, USA: Princeton University Press.
- Bıçak, A. (2015). *Felsefenin Kuruluşu*. İstanbul, Türkiye: Dergah Yayınları.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 1* (K. Kurtgözü, Çev.). İstanbul, Türkiye: Evrensel Basım Yayım.
- Burkert, W. (2008). Prehistory of Presocratic Philosophy in an Orientalizing Context. İçinde P. Curd & D. W. Graham (Ed.). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. New York, USA: Oxford University Press.
- Cobet, J. (2007). Das alte Ionien in der Geschichtsschreibung. İçinde J. Cobet (Ed.), *Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposion Güzelçamlı i* (ss. 729–743).
- Cook, J. M. (1965). *The Greeks in Ionia and the East*. London, UK: Thames and Hudson.
- Çoraklı, E. (2017). *Historia: Antikçağda Araştırma Fikrinin Doğuşu*. İstanbul, Türkiye: Alfa Yayınları.

- Cornford, F. M. (1957). *From Religion to Philosophy: A Study in the Origins of Western Speculation*. New York, USA: Harper Torchbook.
- Crielaard, J. P. (2009). The Ionians in the Archaic Period. Shifting Identities in a Changing World. İçinde T. Derks & N. Roymans (Ed.), *Ethnic Constructs in Antiquity* (ss. 37–84). Amsterdam, Holland: Amsterdam University Press.
- Ehrenberg, V. (1943). An Early Source of Polis-Constitution. *The Classical Quarterly*, 37(1/2), 14–18.
- Erdemli, A. (2015). *Mitostan Felsefeye*. İstanbul, Türkiye: Ayrıntı Yayınları.
- Eren, K. (2019). Arkaik Dönem Miletos Kutsal Alanlarında Bulunmuş Sunu Nesneleri Üzerine Değerlendirmeler. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(19), 72–84.
- Ertop, K., ve Yetkin, Ç. (1985). *Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul, Türkiye: Say Yayınları.
- Farrington, B. (1947). *Head and Hand in Ancient Greece*. London, UK: Watts & Co.
- Fine, J. V. A. (1983). *The Ancient Greek A Critical History*. Massachusetts, USA: Harvard University Press.
- Gourgouris, S. (2018). Archē. İçinde A. Ophir & A. L. Stoler (Ed.), *Political Concepts A Critical Lexicon* (ss. 5–24). New York, USA: Fordham University Press.
- Graeve, V. von. (2015). Thales'in Gözüyle Milet. İçinde A. K. Çüçen & H. Tepe (Ed.), *Miletli Filozoflar: Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes* (ss. 31–56). Ankara, Türkiye: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Greaves, A. M. (2002). *Miletos: A History*. New York, USA: Routledge.
- Greaves, A. M. (2003). *Miletos Bir Tarih* (H. Ç. Öztürk, Çev.). İstanbul, Türkiye: Homer Kitabevi.
- Greaves, A. M. (2010). *The Land of Ionia: Society and Economy in the Archaic Period*. New Jersey, USA: Wiley-Blackwell.
- Guthrie, W. K. C. (2011). *Yunan Felsefesi Tarihi- I* (E. Akça, Çev.). İstanbul, Türkiye: Kabalcı Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2018). *Felsefe Tarihi I* (D. B. Kılınç, Çev.). İstanbul, Türkiye: Nota Bene.
- Heidel, A. (2000). *Enûma Eliş* (İ. Birkan, Çev.). Isparta, Türkiye: Ayraç Yayınevi.
- Herda, A. (2013). Greek (and Our) Views on the Karians. *Luwian Identities: Culture, Language, and Religion Between Anatolia and the Aegean (Culture and History of the Ancient Near East)*, 64, 421–506.
- Herodotos. (2012). *Tarih* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul, Türkiye: İş Bankası Yayınları.
- Hobsbawn, E. (1983). Introduction: Inventing Traditions. İçinde E. Hobsbawn & T. Ranger (Ed.), *The Invention of Tradition* (ss. 1–14). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Işık, F. (2009). Anadolu-İon Uygarlığı: “Kolonizasyon” ve “Doğu Hellen” Kavramlarına Eleştirel Bir Bakış. *Anadolu*, 35, 53-86.
- Işık, F. (2019). *İonlar ve İonia*. Aktüel Arkeoloji. <https://www.aktuelarkeoloji.com.tr/ionlar-ve-ionia>
- Karatani, K. (2018). *İzonomi ve Felsefenin Kökenleri* (A. N. Bingöl, Çev.). İstanbul, Türkiye: Metis Yayınları.
- Kardeş, M. E. (2021). Kentsel-Olan ve Politik Eylem: Algılanan, Kavranan ve Yaşanan [The Habitable Locus of Thought: Boundary/Limit, Constructing, Settling and Dwelling]. Güven Ö. & Kardeş E. (Eds.). *Kentte Felsefe ve Kent Hakkı [Philosophical Remarks on City and Right to the City]*. (ss.51-63) İstanbul, Türkiye: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Kleiner, G. (1968). *Die Ruinen von Milet*. Berlin, Germany: Walter De Gruyter.
- Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara, Türkiye: Türk Tarih Kurumu.
- Marco, B. (2017). Polisin Kökeni. İçinde U. Eco (Ed.), (L. T. Basmacı, Çev.), *Antik Yunan* (ss. 61–66). İstanbul, Türkiye: Alfa Yayınları.
- Nakategawa, Y. (1988). Isegoria in Herodotus. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 37, 257–275.
- Plutarch. (1936). *Moralia: C. IV* (F. C. Babbitt, Çev.). London, UK: Loeb Classical Library.

- Raaflaub, K. A. (2008). Poets, Lawgivers, and the Beginnings of Political Reflection in Archaic Greece. İçinde C. Rowe & M. Schofield (Ed.), *Greek and Roman Political Thought* (ss. 21–58), Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Rhodes, P. J. (2015). *Isonomia*. Oxford Classical Dictionary. <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-3347#acrefore-9780199381135-e-3347>
- Roebuck, C. (1959). *Ionian Trade and Colonization*. New York, USA: Archaeological Institute of America.
- Rovelli, C. (2014). *Miletli Anaksimandros ya da Bilimsel Düşüncenin Doğuşu* (A. Altınörs, Çev.). İstanbul, Türkiye: Bilge Kültür Sanat.
- Saba, S. (2011). Greek Cities and Families. İçinde B. Rawson (Ed.), *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds* (ss. 395–407). West Sussex, UK: Blackwell.
- Sandywell, B. (1996). *Presocratic Reflexivity The Construction of Philosophical Discourse 600-450 BC*. Routledge.
- Şenel, A. (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*. Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sevin, V. (1982). Anadolu'da Yunanlılar. İçinde *Anadolu Uygarlıkları* (ss. 210–237). İstanbul, Türkiye: Görsel Yayınlar.
- Sinclair, T. A. (2010). *A History of Greek Political Thought*. Abingdon, UK: Routledge.
- Sweeney, N. Mac. (2017). Separating Fact from Fiction in the Ionian Migration. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 86(3), 379–421.
- Thomson, G. (1988). *İlk Filozoflar: Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler* (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul, Türkiye: Payel.
- Vernant, J.-P. (1983). *Myth and Thought Among the Greeks*. New York, USA: Routledge.
- Violatti, C. (2014). *Ionia*. <https://www.ancient.eu/ionia/>
- Yaylalı, A. (2015). Anadolu Kültür Tarihinde Milet. İçinde A. K. Çüçen & H. Tepe (Ed.), *Miletli Filozoflar: Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes* (ss. 57–64). Ankara, Türkiye: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Zimmern, A. (1961). *The Greek Commonwealth Politics and Economics in Fifth-Century Athens*. London, UK: Oxford University Press.